

STATISZTIKAI MÓDSZERTANI FÜZETEK, 47

**A HÁZTARTÁS ÉS A CSALÁD
FOGALMA**

**KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
BUDAPEST, 2006**

© KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL

ISSN 0231-0554

ISBN 963 215 976 4 (nyomda)

ISBN 963 215 977 2 (internet)

Készült:
a Központi Statisztikai Hivatal
Népszámlálási főosztályának
Családdemográfiai és háztartás-demográfiai osztályán

Főosztályvezető:
Czibulka Zoltán

A kiadványt összeállította:
Szűcs Zoltán

Másodlagos publikálás csak a forrás megjelölésével történhet! A kiadvány kialakítása egyedi, annak tördelési, grafikai, elrendezési és megjelenési megoldásai a KSH tulajdonát képezik. Ezek átvétele, alkalmazása esetén a KSH engedélyét kell kérni.

A kiadvány megrendelhető:
a KSH Statisztikai szolgáltatások osztályán
1024 Budapest, II., Keleti Károly u. 5-7.
Telefon: 345-6570,
fax: 345-6699
E-mail: marketing.ksh@ksh.hu

A kiadvány megvásárolható:
a KSH Statisztikai Szakkönyvesboltjában
1024 Budapest, II., Keleti Károly u. 10.
Telefon: 212-4348,
valamint
a régiós igazgatóságok terjesztőinél

Internet: www.ksh.hu

TARTALOM

I. BEVEZETÉS	5
II. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS	
A háztartás és család fogalma a népszámlálási típusú adatfelvételekben	
A II. József-féle népszámlálástól 1941-ig	7
Népszámlálások és mikrocenzusok 1949 és 1996 között	9
Intézetek, intézeti háztartások	14
III. NEMZETKÖZI AJÁNLÁSOK	
Ajánlás a 2000 körüli nép- és lakásszámlálásokhoz az EGB-régióban	17
Ajánlás a 2010 körüli nép- és lakásszámlálásokhoz	21
IV. ADATFELVÉTELEK, OSZTÁLYOZÁSOK, CSOPORTOSÍTÁSOK	
Teljes körű és nagymintás adatfelvételek	22
Adatfelvétel, adatfeldolgozás	23
Osztályozások, csoportosítások	30
A háztartások összetétel szerint	31
A háztartások a háztartás viszonyítási alapjául szolgáló személye (háztartásfő) szerint	35
A családok összetétel szerint	37
A családok a gyermekek száma szerint	38
Kismintás adatfelvételek	
Háztartási költségvetési felvétel	39
Más kismintás adatfelvételek	40
V. A NAGYMINTÁS ADATFELVÉTELEKNÉL HASZNÁLT FOGALMAK	45
VI. FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM	51

I. BEVEZETÉS

Magyarországon a háztartásokat és a családokat elsőként a teljes körű népszámlálások alkalmával vették számba. A népszámlálások története több évszázadra, ezen belül a modern, korszerű népszámlálások története mintegy másfél évszázadra nyúlik vissza. Ezek – és az utóbbi néhány évtizedben a teljes körű népszámlálások közötti időszakban megtartott kis népszámlálások, az ún. mikrocenzusok – tematikájában mindig helyet kapott a háztartásokra, illetve a családokra vonatkozó információk gyűjtése. Ez kezdetben csupán a legalapvetőbb adatokra, például a mainál tágabban értelmezett családok és a bennük élők számára, esetleg a családtagok néhány alapvető személyi ismérére korlátozódott. A második világháborút követő népszámlálások és mikrocenzusok fokozott figyelmet fordítottak e kérdéskörre, és egyre részletesebb információkat gyűjtöttek és tettek közzé a háztartások és a családok, valamint azok tagjainak összetételére, jellemzőire vonatkozóan.

A jelen kiadvány célja, hogy rövid áttekintést adjon

- a magyarországi népszámlálások és mikrocenzusok háztartás- és családfogalmainak, valamint az alkalmazott osztályozások és csoportosítások változásairól;
- a nemzetközi szervezetek (ENSZ-EGB, Eurostat stb.) népszámlálásokra vonatkozó, a háztartás és a család témakört érintő, ezen belül az alkalmazandó fogalmakra, osztályozásokra és csoportosításokra adott ajánlásairól;
- a legutóbbi, 2001. évi népszámlálás és a 2005. évi mikrocenzus előkészítésekor, végrehajtásakor és feldolgozásakor alkalmazott fogalmakról, osztályozásokról és csoportosításokról;
- a háztartás- és családfogalmaknak, osztályozásoknak és csoportosításoknak a teljes körű és nagymintás adatfelvételeknél alkalmazandó formáiról;
- az ún. kismintás adatfelvételeknél követendő eljárásokról.

A kiadvány célja továbbá, hogy segítséget nyújtson az adatokat felhasználó intézmények, kutatóintézetek, kutatók és általában a téma iránt érdeklődők számára a Központi Statisztikai Hivatal által végrehajtott adatfelvételekből származó, a

háztartásokra és a családokra vonatkozó adatok tartalmának minél pontosabb megismeréséhez, értékeléséhez.

Mivel a háztartások és családok fogalmára vonatkozóan a magyar népszámlálási hagyományokra és a nemzetközi szervezetek ajánlásaira épülő fogalmak tekintendők kiindulópontként a háztartások és a családok jellemzőit tudakoló más adatfelvételek esetében is, a kiadvány a háztartásokra és a családokra vonatkozó fogalmak, osztályozások és csoportosítások időbeli változásait a népszámlálásokra és a mikrocenzusokra vonatkoztatva követi nyomon részletesen. A kismintás adatfelvételek közül csupán a kifejezetten háztartásstatisztikai célú háztartási költségvetési felvétel során alkalmazott fogalom ismertetésére térünk ki, egyben felhívjuk a figyelmet arra, hogy minden más, a háztartások, illetve a családok jellemzőit tudakoló adatfelvétel esetén egyértelműen meg kell határozni az alkalmazott háztartás- és családfogalmat, valamint jelezni kell a kiindulópontul szolgáló fogalomtól való eltérés jellegét és okát.

II. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A háztartás és család fogalma a népszámlálási típusú adatfelvételekben

A II. József-féle népszámlálástól 1941-ig

Magyarországon az első, modern értelemben vett népszámlálást 1869-ben tartották, ám már ezt megelőzően is tartottak népesség-összeírásokat. Ezek között kiemelkedő helyet foglal el a II. József által elrendelt, és 1784–1787 között végrehajtott népszámlálás, amelynek „Egyénenkénti ház- és családi ív az 17...évről” elnevezésű nyomtatványán kellett a család tagjait – elsőként a „családfő”-t, majd a hozzá fűződő rokonsági foknak megfelelő sorrendben – felsorolni.

A család és a háztartás fogalma keveredett. A család távol levő tagjait a családhoz tartozóként kellett számba venni, azonban – mivel gazdaságilag elkülönültek – nem tartoztak a háztartáshoz. A család tagjaival együtt összeírt nem rokon személyeket viszont csupán mint a háztartás tagjait írták össze, de nem tartoztak a családtagok közé. Összességében a II. József-féle népszámlálás háztartásokra és családokra vonatkozó adatai elsősorban háztartásokra vonatkozó információként értékelhetők, mivel az egy közösséghez tartozók közé számították az ott élő rokonok mellett a velük rokonsági kapcsolatban nem, csak gazdasági kapcsolatban lévő személyeket is, illetve egy ilyen „összeírási egység” több mai értelemben vett családból is állhatott, például ha a családfő (tartalmilag a háztartásfő) valamely gyermeke házas volt.

Ezt támasztja alá a népesség-összeíráshoz kiadott utasítás is, amely szerint: *„Egy familiához számláltatnak mindazok, és következésképpen azon egy árkus familia Táblájába írattnak be, valakik magoknak – külön nem főznek, hanem ugyanazon egy Atyától vagy gazdától, gazdaasszonytól közönségesen együtt tápláltatnak, és velek egy Asztalon kenyéren vagynak, akár ezek Házások légyenek, akár nem...”. A magányosan élő személyeket is önálló „família”-nak kellett tekinteni, ez azonos a mai egyszemélyes háztartás fogalmával.*

A II. József-féle népesség-összeírás háztartás-, illetve családstatistikai jelentőségét, Európa-szerte úttörő jellegét jól lemérhetjük azzal, hogy a családok (háztartások) számbavételére az 1869-ben kezdődő népszámlálások sorozatában is csupán kísérletek történtek. Az 1920. évit kivéve mindegyik népszámlálás alkal-

mával megfogalmaztak – közvetlen vagy közvetett – kérdést a családok (a korabeli fogalom továbbra is keveredett a mai értelemben vett háztartásfogalommal) számának és legfontosabb jellemzőinek megismerésére, feldolgozásukra azonban csak korlátozottan, az adatok közlésére pedig – az 1930-as népszámlálást követő becsléseket leszámítva – csak az 1949. évi népszámlálást követően (és csak e népszámlálás adataira kiterjedően) került sor.

Az első viszonylag részletes háztartás-, illetve családstatisztikai adatfelvételt az 1930. évi népszámláláskor tartották, amikor az adatfelvétel programjába jelentős újításként bekerültek olyan témák is, mint a családfő foglalkozása, anyanyelve, vallása, továbbá a háztartás, valamint a család tagjainak száma. Külön háztartásnak tekintették a magányosan, egyedül élőket, és külön családot alkotónak kellett számba venni az albérlőket és az ágybérlőket is. A népszámlálás egyik családstatisztikai érdekessége volt, hogy az adatfelvétel utasítása – ha némiképpen körülírt formában is – említést tesz az élettársak összeírásának módjáról. Eszerint a családfővel vagy bármelyik családtaggal házasságon kívül, de közös háztartásban élő nőket az egyéb lakók közé, gyermekeiket viszont családtagként sorolták be, vagyis bár az élettársi forma létezését elismerték, a családstatisztikában önálló családformaként nem különítették el.

Az 1941. évi népszámlálás az előzőnél is tovább haladt. A tervek szerint egy viszonylag tömör háztartás-statisztikai és egy részletesebb családstatisztikai adatscsoportosítás készült volna, amelyet önálló kiadványban kívántak megjelentetni. Az adatfelvétel erre alkalmas is volt, ám az adatok feldolgozását a második világháború megghiúsította, csak egy, az eredeti elképzelésekben nem is szereplő feldolgozás készült el a négy vagy több gyermekkel bíró családokról.

Az 1941. évi népszámlálás az embereknek olyan együtt élő, együtt lakó és többnyire egy háztartást alkotó csoportját tekintette családnak, amelyben a családtagokat általában házastársi vagy vérségi kapcsolat fűzte össze. A különféle családtagok, egyedülálló kiegészítő családstatisztikai kategóriákba tartoztak. Ennek megfelelően a családok az alábbi fő csoportok szerint tagolódtak:

- házaspár gyermek nélkül;
- házaspár gyermek(ek)kel;
- egy szülő gyermek(ek)kel.

A teljesség kedvéért megemlítjük, hogy a második világháborút megelőző időszakban – a népszámlálásokhoz kapcsolódóan vagy két népszámlálás között –

voltak kifejezetten háztartás-, illetve családstatistikai adatfelvételek és adatfeldolgozások, amelyek azonban nem terjedtek ki az ország egész területére.

Az egyik ilyen jellegű adatfelvétel-, illetve -feldolgozás-sorozatot Budapest Főváros Statisztikai Hivatala hajtotta végre *Kőrösy József* kezdeményezésére. 1869-től az országos feldolgozásokon túlmenő háztartás-, valamint családstatistikai feldolgozásokat – többnyire egyszerű adatösszevonásokat – készítettek. Részletesebb adatfeldolgozás azonban csak egy alkalommal, 1906-ban készült, *dr. Thirring Gusztáv* tervei alapján. Az 1906. évi, csak a főváros területére kiterjedő évtizedközi népszámlálás ugyanis nemcsak a háztartástagok számát mutatta ki, hanem jellegzetes háztartás-, illetve családtípusok szerinti feldolgozások is készültek.

Egy más jellegű, kifejezetten családstatistikai feldolgozásra 1947-ben került sor a Fővárosi Statisztikai Hivatalban, és fogalomrendszerét tekintve szorosan kapcsolódott az előző népszámlálások családokra vonatkozó meghatározásaihoz. Ez az adatfeldolgozás azonban nem népszámlálási adatgyűjtésre támaszkodott, hanem a fővárosi élelmiszer-központi nyilvántartás családi törzslapjaira, és a fővárosi családok és háztartások nagyságának, összetételének megállapítására tett kísérletet, sikerrel.

Népszámlálások és mikrocenzusok 1949 és 1996 között

A magyarországi családstatistikai adatfelvételekben és -feldolgozásokban mérföldkő volt az 1949. évi népszámlálás. Ekkor került sor az első olyan, egész országra kiterjedő háztartás- és családstatistikai összeírásra, amelynek feldolgozása – legalábbis a családokat illetően – meg is történt.

Az 1949. évi népszámlálásnál alkalmazott családfogalom mintegy előhírnöke volt az 1960. évinek, akkor is, ha azt az adatfelvétel előkészítésekor, illetve az adatfelvételi utasításban nem határozták meg egyértelműen. A fogalom tényleges meghatározására csak a feldolgozás, a publikáció szakaszában került sor. Az ebből adódó hiányosságok elkerülése érdekében az 1960. évi népszámlálás előkészítésekor alapvető követelményként fogalmazódott meg a család és a háztartás fogalmának szabatos, egyértelmű meghatározása.

A család fogalmának meghatározására vonatkozó nézetek abban különböztek – és különböznek ma is – egymástól, hogy a családot szűkebben vagy tágabban értelmezik-e. E két értelmezés között az a különbség, hogy az egymással különböző jellegű rokonsági kapcsolatban levő személyek mely csoportját, összetételét tekintjük családnak.

Az 1949. és az 1960. évi népszámlálás adatainak feldolgozásakor a szakemberek a család fogalmának kialakításakor a következő lehetőségek közül választhattak:

1. család az ún. családmag (szűk család); amely lehet:
 - házaspár gyermek nélkül,
 - házaspár nem házas gyermekkel (gyermekkel),
 - egy szülő nem házas gyermekkel (gyermekkel)(a vér szerinti gyermekén túl gyermeknek minősül az örökbe fogadott és a nevelt gyermek is);
2. a családhoz tartozik minden együtt élő rokon személy, ezen belül egy családnak tekintve, ha
 - 2.1 több – egymással rokoni kapcsolatban álló – családmag él együtt (ide értve a velük élő, a családmag bármely tagjával rokoni kapcsolatban lévő személyeket is); vagy
 - 2.2 csak a családmagból és a velük élő, de külön családmagot nem alkotó rokon személyekből áll a család;
3. biológiai család (e vonatkozásban a családhoz tartozónak tekintették a családból már kikerült és a családtól távol élő „családtagokat” is).

Az 1949. és az 1960. évi népszámlálásnál használt családfogalom, amelynek meghatározásakor a 2.2 pontot vették alapul, a korábbi adatfelvételeknél alkalmazott fogalmakra épült, és némileg tágabban értelmezte a család fogalmát, mint a későbbi népszámlálások és mikrocenzusok. Az 1960. évi megfogalmazás szerint *„a család a házastársi, továbbá vérségi felmenő, lemenő és oldalági rokonsági, valamint örökbefogadási kapcsolatban álló és ténylegesen együttlakó személyek közül az ún. családmag tagjainak és a családmaghoz tartozó, de külön családmagot nem alkotó rokonoknak a közössége”*.

A definíció alapján családnak minősült tehát a házaspár alkotta, a gyermekből és annak egyik szülőjéből álló család, valamint a nagyszülő-unoka kapcsolat is. Ez utóbbi azonban csak akkor növelte a családok számát, ha a nagyszülő az unoka nélkül nem alkotott családot.

Ekkor a család tagjai közé tartozott – a mai értelemben vett családmagon túl – az egyik vagy mindkét szülőjével élő gyermek akkor is, ha korábban már kötött házasságot, ám valamilyen ok (válás, különváltan élés, özvegyülés) folytán a házassági kötelék megszakadt, nem él élettársi közösségben, és gyermeket sem

nevel. Gyermekek tekintették továbbá a házasságon kívül született, az örökbe fogadott és a nevelt gyermeket, valamint a nagyszülővel együtt élő unokát is.

Az 1949. és az 1960. évi népszámlálás használta a családtörődék fogalmát is, amely két csoportból tevődött össze:

1. a részcsalád olyan együtt élő rokon személyek közössége, akik között sem házastársi, sem vér szerinti vagy örökbefogadási felmenő-lemenő kapcsolat nincs, azaz nem alkotnak családmagot;
2. az egyedülállók közé tartoztak a teljesen külön (egyedül) élő személyek, valamint a közös háztartásban együtt élő nem rokon egyedülállók (például két vagy több barát), továbbá a családdal együtt élő olyan „idegen” személyek, akik a családdal valamilyen szolgáltatási viszonyban voltak (például háztartási alkalmazott, vagyonáért eltartott személyek).

Bár az előzetes feldolgozási tervek szerint az 1949. évi népszámlálás után is sor került volna a háztartásra vonatkozó adatok feldolgozására és közlésére, végrehajtása azonban meghiúsult.

Az 1960. évi népszámlálás előkészítésekor a háztartás fogalmának meghatározásakor a következő fogalmat használták: *„háztartáson azoknak az együtt lakó személyeknek a körét kell érteni, akik közös lakásban vagy annak egy részében laknak, a hét legalább egy napján rendszerint közösen étkeznek (ebédelnek vagy vacsoráznak) és létfenntartási költségeket közösen viselik”*. A háztartások adatainak közlésére első ízben az 1960. évi népszámlálást követően került sor. Ekkor a háztartás fogalmát az előzetes megfogalmazáshoz képest pontosították: *„a háztartás azoknak az együtt lakó személyeknek a csoportja, akik közös lakásban vagy annak egy részében laknak, rendszerint közösen étkeznek és a létfenntartási költségeket közösen viselik”*. A változás lényege, hogy *„a hét legalább egy napján rendszerint közösen étkeznek (ebédelnek vagy vacsoráznak)”* megfogalmazást a *„rendszerint közösen étkeznek”* szövegrész váltotta fel. Ez utóbbi megfogalmazás – mivel az egy háztartáshoz tartozás feltételei között a korábnál nagyobb hangsúlyt kapott a közös étkezés – az előzetes definícióhoz képest szigorította a háztartás fogalmát.

A fogalom magába foglalta a következő kiegészítést is: *„Még az említett ismérvek fennforgása esetén sem minősültek közös háztartásban élőknek a közös lakásban lakó személyek, illetve családok, ha volt önálló lakáshasználati jogcímük, kivéve a rokonok társbérletét. (Nem rokon társbérlet, főbérlet és albérletje vagy*

ágybérelője tehát – a felvételi elvek szempontjából – semmiképpen sem alkothatnak közös háztartást.)”

A családot magukban foglaló háztartások fogalma tehát annyiban tért el a családfogalomtól, amennyiben a család az együtt lakó rokon személyek csoportja, a háztartás pedig az együtt lakó rokon vagy nem rokon személyek gazdasági közössége. Attól függően, hogy a háztartás hány családmagot foglalt magában, megkülönböztettek egy vagy több családból álló háztartást.

Külön háztartáskategóriát képeztek az egyedülállók, az ún. egyszemélyes háztartások, valamint a családot nem képező rokon személyekből álló háztartások, vagyis lényegében azok, amelyek a töredécsaládok csoportját alkották.

A Központi Statisztikai Hivatal az 1960-as évtizedben az adatigények minél jobb kielégítése érdekében a teljes körű népszámlálások közötti időszakban a lakásállomány és a népesség kezdetben 1, majd 2 százalékára kiterjedő kis népszámlálásokat, ún. mikrocenzusokat hajtott végre, amelyek programja – hasonlóan a teljes körű népszámlálásokéhoz – tartalmazott a háztartások és a családok jellemzőinek megismerését elősegítő kérdéseket is. Ilyen jellegű adatfelvételt első ízben 1963-ban, ezt követően 1968-ban, 1973-ban, 1984-ben, 1996-ban és legutóbb 2005 áprilisában tartottak.

Az 1970. évi és az azt követő népszámlálások, illetve mikrocenzusok a család fogalmát a lehető legszűkebb értelmezésben, csupán a családmagra vonatkoztatták, és tartalmilag azonos módon határozták meg. Az 1970. és az 1980. évi népszámlálás családfogalma a következő volt: *„A család a házastársi, illetve vérségi kapcsolatban együtt élők legszűkebb köre, tehát házaspár gyermek nélkül vagy nőtlen, hajadon gyermek(ek)kel, továbbá házastárs nélkül élő szülő nőtlen, hajadon gyermek(ek)kel (úgynevezett egy szülő gyermekkel). Szülőnek minősül a nevelőszülő is. A családok a törvényes házasságkötés nélkül együtt élő élettársi közösségeket is magukban foglalják”.*

Az 1970. évi és azt követő népszámlálásoknál, mikrocenzusoknál a háztartás- és családfeldolgozásokban – a korábbi gyakorlattól eltérően – gyermeknek csak az olyan, házasságot még soha nem kötött, nőtlen, hajadon gyermeket tekintették, aki közös háztartásban élt egyik vagy mindkét szülőjével, feltéve, hogy nem alkoztott (például élettársával vagy saját gyermekével) külön családot. Továbbra is gyermeknek minősült az örökbe fogadott, a nevelt, valamint a házasságon kívül született gyermek is. Az élettársi kapcsolatokat – mivel az adatfelvétel módszere a házaspároktól elkülönülő feldolgozásukra nem adott lehetőséget – a házaspár alkotta családokkal együtt mutatták ki. Ennek megfelelően a család állhatott:

- nőtlen, hajadon gyermek nélkül élő házaspárból, élettársi kapcsolatban együtt élő férfiből és nőből;
- nőtlen, hajadon gyermekkel élő házaspárból, élettársi kapcsolatban együtt élő férfiből és nőből;
- nőtlen hajadon gyermekkel, házastárs vagy élettárs nélkül élő szülőből (apából vagy anyából).

A család fogalma tartalmilag a következő, 1990. évi népszámlálás és 1996. évi mikrocenzus során sem módosult, megfogalmazásába azonban – az 1984. évi kis népszámlálásnál alkalmazottal azonos formában – már közvetlen módon került be az élettársakra való utalás: „A család a házastársi vagy élettársi, illetve vérségi kapcsolatban együtt élők...” Ez a megfogalmazás, bár tartalmilag nem jelentett változást a korábbiakhoz képest, meghatározta az adatfeldolgozás és -közlés formáját: a családösszetételt tartalmazó adatközlésekben – az 1984. évi mikrocenzust nem számítva – a magyar népszámlálások és mikrocenzusok történetében először fordult elő, hogy a házasságon és az élettársi kapcsolaton alapuló családok adatait a Központi Statisztikai Hivatal külön is megjelentette.

Az 1970. évi népszámláláskor az előző népszámlálás pontosított háztartásfogalmát használták: „a háztartás azoknak az együtt lakó személyeknek a csoportja, akik közös lakásban vagy annak egy részében laknak, rendszerint közösen étkeznek és a létfenntartási költségeket közösen viselik”. A fogalom – némileg módosított formában – ekkor is tartalmazta az 1960-ban is használt kiegészítést: „Még az említett ismérvek megléte esetén sem minősülnek közös háztartásban élőknek a közös lakásban lakó személyek, illetve családtagok, ha önálló lakáshasználati jogcímük van. Társbérlők, tulajdonos, illetve főbérlo és albérloje tehát semmiképpen sem alkothatnak közös háztartást”.

A következő két népszámlálás alkalmával a háztartás fogalmát tovább pontosították. Az 1990. évi népszámlálás és az 1996. évi mikrocenzus – követte az 1984. évi mikrocenzus gyakorlatát – a fogalmat a következőképpen határozta meg: „A háztartás azoknak az együtt lakó személyeknek a köre, akik közös lakásban vagy annak egy részében laknak, a létfenntartási költségeket részben vagy egészben közösen viselik és a hét egy vagy több napján rendszerint közösen étkeznek”. A fogalom további része tartalmilag nem változott.

Intézetek, intézeti háztartások

Az intézeti háztartásokat első ízben az 1890. évi népszámlálás alkalmával írták össze, azóta valamilyen formában minden népszámlálás felvette a témát a kérdései közé. Az intézet, illetve az intézeti háztartás fogalmát azonban még évtizedekig nem határozták meg egyértelműen, csupán felsorolásszerűen jelezték, hogy mit tekintenek intézetnek. Így 1920-ban az árvaházakat és az internátusokat, 1930-ban ezeken kívül a laktanyákat, az iskolákat, a kórházakat, a kolostorokat, a fürdőket, a szállodákat, a gőzmalmokat sorolták fel tételesen, mint amelyeket az intézetek közé kellett sorolni. Az 1930. évi adatfelvételi utasítás szerint *„Az intézeti tag rovatban a kórházi betegeket, a kórházban bentlakó betegápoló személyzetet, iskolai és egyéb intézeti növendékeket, fogházi letartóztatottakat, kolostori, zárdai rendtagokat stb. kell kimutatni; az intézetben esetleg bentlakó magáncsaládok tagjai azonban (mint pl. igazgató, gondnok, portás stb.) a többi megfelelő rovatokban mutatandók ki”*.

Az 1941. évi népszámlálásról szóló 1940. évi XXX. tc. az ilyen típusú jogszabályok történetében először tért ki az intézeti háztartások összeírására, rendelkezett a népszámláláskor a katonai, csendőrségi épületekben, munka-, illetve menekülttáborokban, fogházakban, országos letartóztató, illetve javító- és nevelőintézetekben, valamint az egyéb intézeti háztartásokban (kórházak, elmeegógyintézetek, árvaházak, gyermekmenhelyek, iskolai internátusok, menedékházak, zárdák, dologházak, szeretetotthonok, szállodák, penziók stb.) végrehajtandó tennivalóról.

Az intézeti háztartás fogalmának meghatározására az 1949. évi népszámláláskor vállalkoztak először: *„több személy valamely intézmény kötelékében egy vagy több, egymással kapcsolatos lakóhelyiségben lakik, egy háztartás keretében. Ilyenek: kórházak, kollégiumok, szeretetotthonok, szállodák stb.”* Ez a meghatározás sem adott azonban egyértelmű meghatározást az intézeti háztartás fogalmára, az együtt lakó személyek legkisebb számára, ellátásukra, elhelyezésükre vonatkozóan, és a típusait is csak példaszerűen sorolta fel.

Az 1960. évi népszámláláskor már tételesen felsorolták azokat az intézményeket (kollégium, diákotthon, bentlakásos iskola, kórház, szanatórium, szálloda, penzió, üdülő, munkásszálló, csecsemő-, gyermekotthon, szociális otthon), amelyeket intézetként, lakóikat intézeti háztartásban élőként kellett számba venni.

Az 1970. évi népszámlálás előkészítésekor az intézeti háztartás fogalmát tovább pontosították: *„Intézeti háztartások a közintézmények, vállalatok, üzemek stb.*

által fenntartott, az öt vagy több személy részére berendezett, közösségi elhelyezésre, vagy elhelyezésre és ellátásra szolgáló létesítmények”, úgymint a

- csecsemő- és gyermekotthonok, bentlakásos bölcsődék és óvodák;
- diákotthonok, bentlakásos iskolák, szakmunkástanuló iskolák otthonai, szaktanfolyamok otthonai, egyetemi (főiskolai) kollégiumok, gyermekvárosok stb.;
- szociális otthonok, szeretetházak stb.;
- kórházak, klinikák, szülőotthonok, szanatóriumok, gyógyterápiás intézetek stb.;
- üdülők, hétvégi pihenők; szállodák, turistaházak, menedékházak, síházak stb.;
- munkásszállások, személyzeti szálláshelyek (nővér-, orvosszállások).

Az 1970. évi népszámlálással kezdődően – az adatok titkossága miatt – az 1996. évi mikrocenzusig bezárólag a fegyveres testületek intézeteit és a büntetés-végrehajtási intézeteket nem sorolták az intézeti háztartások közé, az ott tartózkodó személyeket pedig legutóbbi – civil – lakóhelyükön írták össze.

Az 1980. évi népszámlálás volt az első, amikor egyértelműen elkülönítették az intézet (intézeti háztartási lakóegység), és az intézeti háztartás fogalmát. Eszerint az *„Intézeti háztartási lakóegység az 5 vagy több személy közösségi elhelyezésére vagy elhelyezésére és ellátására szolgáló, független, elkülönített helyiség vagy helyiségek csoportja. Az intézeti háztartási lakóegység lehet tartós szállást, esetleg ellátást, gondozást, (...) továbbá átmeneti elhelyezést, szállást, esetleg ellátást, ápolást biztosító (...) intézmény. Intézeti háztartási lakóegység lehet ideiglenes, mozgó vagy egyéb létesítményekben (...) is. (...) Az ideiglenes építmények, vagy a mozgó, illetve egyéb létesítmények csak akkor tekinthetők intézeti háztartási lakóegységnek, ha bennük bejelentett, nyilvántartott személyek élnek az összeírás eszmei időpontjában”. Az intézeti háztartás pedig „azoknak a nem magánháztartásban együtt élő személyeknek a köre, akik nem lakásban vagy lakóhelyként használt lakott egyéb lakóegységben, hanem közintézmények, vállalatok, üzemek stb., általában jogi személyek által fenntartott, 5 vagy több személy közösségi elhelyezését vagy ellátását is szolgáló létesítményben, szálláshelyeken élnek”. Az intézetek rendeltetés szerinti csoportosítása, az otthonházakkal kiegészülve, az előző népszámlálásnál alkalmazottat követte.*

Az 1990. évi népszámlálás adatfelvételi utasítása az előzőnél tömörebben, ám mégis egyértelműen fogalmazta meg az intézet és az intézeti háztartás fogalmát:

„Intézeti háztartási lakóegység (intézet) az öt vagy több személy közösségi elhelyezésére, vagy elhelyezésére és ellátására szolgáló független, elkülönített helyiség vagy helyiségek csoportja. Intézeti háztartásnak az előzőekben meghatározott létesítményekben élő személyek körét kell tekinteni”. Lényeges, és a teljeskörűséget is mellőző változás volt, hogy csak az ún. lakott intézeteket írták össze, vagyis csak azokat, amelyeknek legalább egy állandóan vagy ideiglenesen bejelentett lakója volt. A nevelés, tanulás vagy munkavégzés, ritkábban gondozás miatt valamely intézetben huzamosan ellátott személyeket akkor is bejelentett lakóként kellett számba venni, és ebből következően az intézetet is össze kellett írni, ha a bejelentkezés valamely okból elmaradt. Az intézeteket a következő csoportokra bontották:

- csecsemő-, illetve gyermekotthon;
- diákotthon, bentlakásos iskola;
- munkásszállás, alkalmazotti szállás;
- szociális otthon, szeretetház,
- kórház, klinika, szanatórium, egészségügyi gyermekotthon,
- szálloda, vendégház, panzió,
- üdülő,
- otthonház.

III. NEMZETKÖZI AJÁNLÁSOK

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) megalakulását követően hamarosan, 1950-ben létrehozta a Statisztikai Bizottságot, amely azóta minden népszámlálási időszakra, kb. tízéves periódusonként elkészítette regionális ajánlásait a népszámlálások alaptémáira, járulékos témáira és a táblázási alapprogramra vonatkozóan. Magyarországra az ENSZ Statisztikai Bizottsága, Európai Gazdasági Bizottsága (EGB) Európai Statisztikusok Értekezlete által készített ajánlások vonatkoztak. Az ajánlások külön fejezetben foglalkoztak a háztartásokat, a családokat és az intézeteket, intézeti háztartásokat érintő fogalmak leírásával.¹

Ajánlás a 2000 körüli nép- és lakásszámlálásokhoz az EGB-régióban

A legutóbbi, 2000 körüli nép- és lakásszámlálás előkészítéseként az EGB-régióra vonatkozó ajánlásokat az Európai Statisztikusok Értekezlete, az EGB Emberi Települések Bizottsága és az Európai Unió Statisztikai Szervezete, az Eurostat közös munkaprogramja keretében, az ENSZ Gazdasági és Társadalmi Tanácsának 1995. július 19-i elfogadott, 1995/7. számú határozatának megfelelően, a Nép- és Lakásszámlálási Világprogram keretében dolgozták ki. A háztartások és a családok számbavételéhez kapcsolódó ajánlások (módszerek, fogalmak, osztályozások, csoportosítások) leírását az „Ajánlás a 2000 körüli nép- és lakásszámlálásokhoz az EGB-régióban” című dokumentum „Háztartások és családok” című fejezete (181–225. §) tartalmazta.

Az ajánlás a háztartásokat magánháztartásokra és intézeti háztartásokra osztotta, ezen belül a magánháztartásokat két nagy csoportba sorolta:

- a) *„egyszemélyes háztartás, azaz egy személy, aki egyedül él egy külön lakóegységben, vagy aki albérlőként a lakóegység egy vagy több elkülönített szobájában lakik, de nem csatlakozik a lakóegység többi lakóinak egyikéhez sem, hogy részét alkossa az alábbiakban meghatározásra kerülő többszemélyes háztartásnak; vagy*

¹ Az 1990. évi népszámlálás előkészítésének időszakában még létező, az akkori szocialista országokat tömörítő Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottsága is foglalkozott a népszámlálások programjával, amelynek keretében ajánlást tett a háztartások és a családok fogalmának meghatározására is.

- b) *többszemélyes háztartás, azaz két vagy több személy csoportja, akik együttesen foglalják el egy lakóegység egészét vagy egy részét, közösen látják el magukat élelemmel és az egyéb, a létfenntartáshoz szükséges kellékekkel. E csoport kisebb vagy nagyobb mértékben közösen használja jövedelmeit.*

Az ajánlás szerint *„Az intézeti háztartás olyan személyeket foglal magába, akiknek szállás- és életkörülményeit egy intézet biztosítja. Intézetben olyan jogi személyt kell érteni, amelynek célja, hogy személyek egy csoportjának hosszabb távra lakóhelyet és intézményesített gondoskodást nyújtson.*”

Az ajánlás javaslatot tesz a háztartás viszonyítási alapjául szolgáló személyének a kijelölésére. A javaslat szerint *„a háztartásokban a legszélesebb rokoni kapcsolatrendszer ott lehet meghatározni, ahol a viszonyítás alapjául a középgeneráció egyik kiválasztott tagja szolgál.*” Az ajánlás a kiválasztás módjára a következő kritériumrendszert javasolja:

- a háztartásban élő egyik házaspár férfi vagy nő tagja (többgenerációs háztartás esetén lehetőleg a középgenerációból);
- élettársi közösségben élő pár valamely tagja, ha a háztartásban nincs törvényes házaspár;
- a szülő, ahol egyedülálló szülő él bármilyen korú nőtlen/hajadon gyermekével;
- ahol a fenti esetek egyike sem található meg, a háztartás bármelyik felnőtt tagja.

A család fogalmát az ajánlás az alábbi módon fogalmazta meg: *„A családmagot szűk értelmében kell meghatározni, azaz egy magán- vagy intézeti háztartáson belüli személyek csoportjaként, akik férj-feleség, élettárs vagy szülő-gyermek kapcsolatban állnak egymással. Ily módon egy családmag (szűk család) magában foglalhat egy párt gyermekek nélkül, vagy egy párt egy vagy több gyermekkel, vagy egy szülőt egy vagy több gyermekkel.*” Két személyt akkor kellett élettársaknak tekinteni, ha ugyanabban a lakásban laktak, közös háztartást vezettek, nem voltak házastársak, ám nyilatkozatuk szerint házasságszerű kapcsolatban éltek.

Az ajánlás szerint gyermeknek kellett tekinteni minden olyan nőtlen, hajadon családi állapotú személyt, aki házas- vagy élettárs nélkül, legalább egyik szülőjével együtt élt. A gyermekek közé tartozott az örökbe fogadott és a mostohagyermek is, a nevelt gyermek azonban nem. Az ajánlás alapvető osztályozásként írja elő a

gyermek megosztását 25 évesnél fiatalabb (0–24 éves) és 25 éves vagy idősebb korosztályokra.

Az ajánlás előírja, hogy adatokat kell gyűjteni minden személyről a családi állásra vonatkozóan. Ehhez a családokban élő népességre vonatkozóan a következő családi állás kategóriákat javasolja (alapvető csoportosítás):

- Házas- vagy élettárs
 - férj
 - feleség
 - férfi élettárs
 - női élettárs
- Egyedülálló szülő
 - egyedülálló apa
 - egyedülálló anya
- Gyermek
 - 25 évesnél fiatalabb gyermek
 - 25 éves vagy idősebb gyermek

Az ajánlás nem alapvető osztályozásként javasolja a gyermekek csoportosítását a következők szerint:

- mindkét szülő gyermeke,
- csak a férj vagy férfi élettárs természetes vagy örökbe fogadott gyermeke,
- csak a feleség vagy női élettárs természetes vagy örökbe fogadott gyermeke,
- egyedülálló apa gyermeke,
- egyedülálló anya gyermeke.

Az ajánlás a háztartásokat és a szűk családokat (családmagokat) típus szerinti – alapvető ismérvként – a következő osztályokba sorolja:

- Háztartások
 - Nem családháztartás
 - egyszemélyes háztartás
 - többszemélyes háztartás
 - Egycsaládos háztartás
 - házaspár velük lakó gyermek nélkül
 - más személyek nélkül
 - más személyekkel

házaspár legalább egy velük lakó, 25 évesnél fiatalabb gyermekkel
más személyek nélkül
más személyekkel
házaspár csak 25 éves vagy idősebb gyermekkel
más személyek nélkül
más személyekkel
élettársak velük lakó gyermek nélkül
más személyek nélkül
más személyekkel
élettársak legalább egy velük lakó, 25 évesnél fiatalabb gyermekkel
más személyek nélkül
más személyekkel
élettársak, akiknek a legfiatalabb velük élő gyermeke 25 éves vagy
idősebb
más személyek nélkül
más személyekkel
apa legalább egy vele lakó, 25 évesnél fiatalabb gyermekkel
más személyek nélkül
más személyekkel
apa, akinek a legfiatalabb vele élő gyermeke 25 éves vagy idősebb
más személyek nélkül
más személyekkel
anya legalább egy vele lakó, 25 évesnél fiatalabb gyermekkel
más személyek nélkül
más személyekkel
anya, akinek a legfiatalabb vele élő gyermeke 25 éves vagy idősebb
más személyek nélkül
más személyekkel

Családok

Házaspár

velük élő gyermek nélkül
legalább egy velük élő, 25 évesnél fiatalabb gyermekkel
a legfiatalabb velük élő gyermek 25 éves vagy idősebb

Élettársi kapcsolatban élő pár

velük élő gyermek nélkül
legalább egy velük élő, 25 évesnél fiatalabb gyermekkel
a legfiatalabb velük élő gyermek 25 éves vagy idősebb

Egyedülálló apa

legalább egy vele élő, 25 évesnél fiatalabb gyermekkel
a legfiatalabb vele élő gyermek 25 éves vagy idősebb

Egyedülálló anya

legalább egy vele élő, 25 évesnél fiatalabb gyermekkel
a legfiatalabb vele élő gyermek 25 éves vagy idősebb

Ajánlás a 2010 körüli nép- és lakásszámlálásokhoz

Az ENSZ-EGB és az Eurostat a 2010 körüli népszámlálások kérdésanyagának, fogalmainak és osztályozásainak összehangolására ismét elkészíti ajánlását, amelyben a család- és háztartásstatisztikai fogalomrendszert, valamint a feldolgozást illetően is érdemleges változások várhatók. E munkában hivatalunk munkatársai aktívan közreműködtek. A végleges változat elfogadására 2006 júniusában kerül sor.

Az ajánlás elfogadását követően az abban foglaltakat a háztartások és a családok fogalmára, osztályozására és csoportosítására vonatkozóan a következő teljes körű népszámlálás, illetve mikrocenzus előkészítésekor, végrehajtásakor és feldolgozásakor figyelembe kell venni.

Az ajánlásban foglaltakat az elfogadást követően előkészített és végrehajtott kismintás adatfelvételek előkészítésekor, végrehajtásakor és feldolgozásakor is figyelembe kell venni. Eltérés esetén az adatfelvétel módszertani leírásában és a használt fogalmak ismertetésekor nem elég az alkalmazott fogalmak, osztályozások és csoportosítások leírása, utalni kell az eltérések jellegére és okára is.

IV. ADATFELVÉTELEK, OSZTÁLYOZÁSOK, CSOPORTOSÍTÁSOK

Teljes körű és nagymintás adatfelvételek

A teljes körű és a nagymintás adatfelvételek előkészítésekor a használt fogalmak, osztályozások és csoportosítások tekintetében három fő szempontot kell szem előtt tartani:

1. a magyarországi hagyományokra tekintettel az adatok összehasonlíthatóságának biztosítása;
2. a nemzetközi ajánlásokban foglaltak figyelembevétele;
3. a felhasználók igényeinek a lehetőségek szerinti kielégítése.

A legutóbbi, 2001. évi népszámláláskor, valamint az azt követő 2005. áprilisi mikrocenzus során a Központi Statisztikai Hivatal e szempontokat mérlegelve alakította ki az adatfelvételkor és -feldolgozáskor alkalmazott fogalmakat.² Az így kialakított fogalmak képezik a más céllal végrehajtásra kerülő, a háztartások és a családok jellemzőit számba vevő, általában viszonylag kis esetszámú, ún. kismintás adatfelvételeknél használt fogalmak, illetve az ezek feldolgozásakor alkalmazott osztályozások, csoportosítások alapját.³

A továbbiakban a 2001. évi népszámlálásnál alkalmazott fogalmak, osztályozások és csoportosítások ismertetésén keresztül mutatjuk be a magyarországi adatfelvételek esetében a háztartások és a családok számbavételekor, adataik feldolgozásakor és közzétételükre vonatkozó szempontokat, az alkalmazandó, illetve ajánlott fogalmakat, osztályozásokat és csoportosításokat. Mivel a 2005. évi mikrocenzus háztartásokkal és családokkal kapcsolatos adatfelvételi módszere, valamint a kapott információkból a háztartások és családok jellemzőit tartalmazó ismérvek előállítására a népszámlálásnál alkalmazottal lényegében azonos módon

² A háztartások és a családok népszámlálásánál, illetve mikrocenzusnál használt fogalmának leírását a „A nagymintás adatfelvételeknél használt fogalmak” című fejezet „Háztartás”, illetve „Család” címszava tartalmazza.

³ Az ezekkel kapcsolatos speciális ismereteket e fejezet „Kismintás adatfelvételek” című része tartalmazza.

történt, a 2005. évi mikrocenzussal kapcsolatos módszerekre, fogalmakra stb. csak akkor térünk ki, ha azok attól módszertani vagy tartalmi eltérést mutatnak.

Adatfelvétel, adatfeldolgozás

A 2001. évi népszámlálás során a háztartások és a családok számbavétele azok tagjainak kikérdezésével valósult meg. A háztartások és a családok összeállításához szükséges adatok kérdezése táblázatos formában, a lakáskérdőíven történt (a népszámlálásnál egyes kérdések a személyi kérdőíven szerepeltek). A táblázatba a személyeket egyesével, minden sorba egy személyt és rá vonatkozó adatokat kellett bejegyezni. A személyek felsorolásának sorrendje tetszőleges volt. Ha a személyek száma a tízet meghaladta, pótívet kellett kitölteni, a személyek és adataik felsorolását azon kellett folytatni.

Az, hogy az ugyanabban a lakóegységben (lakásban, lakott üdülőben, lakott egyéb lakóegységben) lakó személyek közül kik tartoznak azonos háztartáshoz, az adatfelvételkor eldőlt. A kikérdezéskor használt lakáskérdőíven lévő táblázat „*Háztartás sorszáma a lakásban*” rovatába ugyanis minden olyan személynél, akik azonos háztartáshoz tartozónak vallották magukat, azonos sorszámot kellett bejegyezni. Ha a lakásban élők egynél több háztartáshoz tartozónak vallották magukat, az egyes háztartásokhoz tartozó személyek háztartásonként eltérő sorszámot kaptak. Hasonló elv érvényesült az azonos családhoz tartozó személyek esetében is.

A háztartáshoz, családhoz tartozó személyek egymáshoz való viszonyának meghatározására a családi állás szolgál. További segítséget jelent a személyek születési idejéből képzett életkor és a családi állapot.

Magyarországon a sajátos kettős bejelentési rendszer miatt a személyeknek két bejelentett lakcímük (lakóhelyük és tartózkodási helyük) lehet. Ismeretes azonban, hogy különböző okokból a lakosság egy része tényleges lakóhelyére nem jelentkezik be, ezért a népszámláláskor két további, be nem jelentett lakcím bejegyzésére is lehetőség volt. Több lakcím bejegyzése esetén a személynek jeleznie kellett, hogy mely lakcímet tekinti tényleges, szokásos lakóhelyének. Tényleges lakóhelynek azt kellett tekinteni, amelyen a személy életvitelszerűen él, ténylegesen tartózkodik, rendszerint elérhető, ahonnan dolgozni vagy iskolába jár, ahol leggyakrabban tölti éjszakai pihenését.

A személyek lakóhelyének számbavétele a 2005. évi mikrocenzus során is hasonló elvek szerint történt, csupán a kérdezési technika módosult. A tényleges lakóhely megkérdezése nem utólag, a már bejegyzett lakcímek közül az összeírt

személy általi utólagos kiválasztással, hanem közvetlen kérdéssel történt: „az a lakóhely, amelyet naponta használ, leggyakrabban itt tartózkodik, itt tölti éjszakai pihenését, innen jár dolgozni vagy iskolába”. Ezt követően kellett az összeírtnak megjelölnie, hogy ezt a lakcímet bejelentett lakóhelyként, bejelentett tartózkodási helyként vagy bejelentkezés nélkül használja.

A 2001. évi népszámlálás személyi és lakáskérdőívének azon részletei, amelyek a háztartás- és családstruktúra kialakításához szükségesek voltak:

a) Személyi kérdőív

1. Neme: férfi... ☐ 1 nő... ☐ 2	2. Születésének ideje (év, hó): <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/>
--	---

8. Családi állapota: nőtlen, hajadon... ☐ 1 → 10. kérdés	házas, házastársával együtt él... ☐ 2	házas, házastársával nem él együtt... ☐ 3	özvegy... ☐ 4	elvált... ☐ 5
---	--	--	--------------------------------------	--------------------------------------

b) Lakáskérdőív

Személy	Háztartás (HSOR)	Család (CSSOR)	Mi a szerepe a személynek a családban (háztartásban)? Mi a családi állása? (CSLAS)											
			férfi, feleség	élettárs	apa, anya	gyermek	felmenő rokon	egyéb rokon	családdal élő állami gondozott gyermek	nem rokon	egyedülálló			
			1	2	3	4	5	6	7	8	9			
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

A háztartások és a családok adatainak részletes feldolgozása az ún. népszámlálási lakónépesség alapján történt, lehetőség van azonban a népszámlálási állandó népesség szerinti adatfeldolgozásra is.⁴ A kétféle feldolgozásnál a kiinduló alap, a háztartás fogalma ugyanaz, a háztartáshoz tartozó személyek összetétele azonban attól függően változhat, hogy a háztartáshoz tartozóként összeírt személy életvitelszerűen az összeírás helye szerinti lakóegységben vagy máshol él.

A következőkben a 2005. évi mikrocenzus személyi kérdőívének a lakcímeket tudakoló kérdéseire bejegyezhető, a népszámlálási lakó- és állandó népesség meghatározása szempontjából figyelembe veendő válaszok, válaszkombinációk alapján azt mutatjuk be, hogy egy adott személy a különböző lakcímek bejegyzési módjától függően mikor tartozik a népszámlálási lakónépességhez, mikor a népszámlálási állandó népességhez, és mikor mind a kettőhöz. A kérdőív megfelelő részlete:

Lakóhelyei, lakcímei:	Használat szerint			
	az a lakóhely, amelyet naponta használ, leggyakrabban itt tartózkodik, itt tölti éjszakai pihenését, innen jár dolgozni vagy iskolába	az az előbbtől eltérő lakóhely, amelyet nem kíván feladni, ahová rendszeresen hazatér, amelyben a családja él	az a lakóhely, amelyet az előző lakóhelyei mellett alkalmanként, időszakosan használ <small>(pl. időnyerő munkák alkalmával, vagy pihenésre, nyaralásra)</small>	csak bejelentett lakcím, amelyet ténylegesen nem használ, itt gyakorlatilag nem érhető el, de valamilyen okból ide bejelentkezett
2.1 az összeírás helye	☒ (1)	☒ (2)	☒ (3)	☒ (4)
2.2 máshol lévő lakóhelye	<i>nincs (0)</i> → 3.1 kérdés • <i>van, a település neve (Budapesten a kerület is):</i> <input type="text"/>			
	☒ (1)	☒ (2)	☒ (3)	☒ (4)
2.3 máshol lévő további lakóhelye	<i>nincs (0)</i> → 3.1 kérdés • <i>van, a település neve (Budapesten a kerület is):</i> <input type="text"/>			
	☒ (1)	☒ (2)	☒ (3)	☒ (4)
2.4 máshol lévő, az előzőektől eltérő lakóhelye	<i>nincs (0)</i> → 3.1 kérdés • <i>van, a település neve (Budapesten a kerület is):</i> <input type="text"/>			
	☒ (1)	☒ (2)	☒ (3)	☒ (4)

⁴ A családi állapot, családi állás, a népszámlálási lakónépesség és a népszámlálási állandó népesség fogalmát lásd a „A nagymintás adatfelvételeknél használt fogalmak” című fejezetben.

A következő táblázat a lehetséges válaszlehetőségeket mutatja be:

Sorszám (az egyes sorok különböző eseteket tartalmaznak)	2.1	2.2	2.3	2.4	A személy a népszámlálási	
	kérdésnél a lakóhely, lakcím használata válaszrészénél megjelölt válasz kódszáma (a ☒ jel után zárójelben lévő szám)				lakó-	állandó
					népességbe tartozik (X)	
1.	1	–	–	–	X	X
2.	1	2	–	–	X	–
3.	1	2	3	–	X	–
4.	1	2	3	3	X	–
5.	1	3	–	–	X	X
6.	1	3	2	–	X	–
7.	1	3	3	–	X	X
8.	1	3	3	2	X	–
9.	1	3	2	3	X	–
10.	1	3	3	3	X	X
11.	2	1	–	–	–	X
12.	2	1	3	–	–	X
13.	2	1	3	3	–	X
14.	2	3	1	–	–	X
15.	2	3	1	3	–	X
16.	2	3	3	1	–	X

A fenti táblázat alapján meghatározhatók azok a válaszkombinációk, amelyek alapján az egyes személyekről egyértelműen megállapítható, hogy melyik népességkategóriába (népszámlálási lakó-, illetve népszámlálási állandó népességbe) tartoznak. Ez egyben azt is meghatározza, hogy az adott személy a népszámlálási lakónépességből vagy a népszámlálási állandó népességből képzett háztartás tagja (vagy mindkettő):

- ha a személy bármely kérdésnél a „4” jelű választ jelölte meg, a kérdésre adott választ a népességkategória megállapításakor figyelmen kívül kell hagyni (ezeket a válaszkombinációkat a táblázat nem tartalmazza);
- aki a 2.1 kérdéshez „1” választ adott, a többi kérdésre adott választól függetlenül beletartozik a lakónépességbe;

- aki csak a 2.1 kérdés „1” választ jelölte meg, mind a népszámlálási lakó-, mind a népszámlálási állandó népességbe beletartozik;
- aki a 2.1 kérdéshez „1” választ adott és a többi kérdés közül legalább egynél megjelölte a „3” jelű választ, és nem jelölt „2” jelű választ, a népszámlálási állandó népességbe is beletartozik;
- aki a 2.1 kérdéshez „2” választ adott, a többi kérdésre adott választól függetlenül csak a népszámlálási állandó népességhez tartozik.

A következőkben egy átlagosnak mondható háztartás összetételének módosulásait mutatjuk be aszerint, hogy a háztartás egyes tagjai az összeírás helyén vagy más településen dolgoznak, tanulnak, és az utóbbi esetben csak meghatározott időközönként térnek vissza családjukhoz.

Példánkban az adatfelvétel szerint a háztartás egy házaspárból és egy nőtlen vagy hajadon gyermekből áll (az adatfelvételi utasítás szerint ők tartoztak az adatfelvétel körébe, őket kellett a számlálóbiztosnak összeírnia, nevezhetjük őket összeírt népességnek):

- a) A háztartás minden tagja az összeírás helye szerinti lakásban él, az összeírás helye szerinti településen dolgozik, illetve tanul, és nincs máshol lévő lakcímük (a kérdőíven mindenki csak a 2.1 kérdés „1” jelű választ jelölte meg). Ekkor a háztartás minden tagja beletartozik mind a lakó-, mind az állandó népességbe, a háztartás összetétele megegyezik az összeírás szerintivel.
- b) A háztartás minden tagja az összeírás helye szerinti lakásban él, az összeírás helye szerinti településen dolgozik, illetve tanul. A feleség azonban nem jelentkezett ki korábbi lakóhelyéről, ahol házasságkötése előtt szüleivel élt, bár azt a lakcímét ténylegesen nem használja, szüleihez csak látogatóba jár (a 2.1 kérdésnél a háztartás minden tagja az „1” jelű választ jelölte meg, a feleség ezen kívül a 2.2 kérdésnél megjelölte a „4” választ is).

A népességkategória megállapításakor a 2.2 kérdésre adott választ figyelmen kívül marad, mivel azt a lakcímet a feleség egyáltalán nem használja, csupán valamilyen okból a kijelentkezést elmulasztotta. Ekkor az összeírás helyén a háztartás minden tagja beletartozik mind a lakó-, mind az állandó népességbe, a háztartás összetétele megegyezik az összeírás szerintivel, a feleség nem lesz tagja a szülők egyik népességkategória szerinti háztartásának sem.

- c) A gyermek egy másik településen tanul, ott albérletben él, hetente vagy ennél is ritkábban jár haza szüleihez (a kérdőíven a 2.1 kérdésnél a „2”, a 2.2 kérdésnél az „1” jelű választ jelölte meg). A szülők csak a 2.1 kérdés „1” választát jelölték meg. Ekkor a szülők az összeírás helyén mind a népszámlálási lakó-, mind a népszámlálási állandó népességbe beletartoznak, a gyermek viszont az összeírás helyén nem, csak a másik lakcímén tartozik a népszámlálási lakónépességbe, az összeírás helyén pedig csak az állandó népességbe.

Ebből következően az összeírás helyén a népszámlálási lakónépességből képzett háztartás csak a házaspárt foglalja magába, a népszámlálási állandó népességből képzett háztartás viszont megegyezik az összeírt háztartással. A gyermek a másik lakcímén nem tartozik bele a népszámlálási lakónépességbe, viszont – ha nem él más személlyel közös háztartásban – állandó népességű egyszemélyes háztartást alkot.

- d) A férj egy távoli településen dolgozik, ott munkásszálláson él, csak hétvégéken van a családjával (a kérdőíven a 2.1 kérdésnél a „2”, a 2.2 kérdésnél az „1” jelű választ jelölte meg). A feleség és a gyermek csak a 2.1 kérdés „1” választát jelölte meg. Ekkor a feleség és a gyermek az összeírás helyén mind a népszámlálási lakó-, mind a népszámlálási állandó népességbe beletartoznak, a férj viszont az összeírás helyén nem, csak a munkásszállás szerinti lakcímén tartozik a népszámlálási lakónépességbe, az összeírás helyén pedig csak az állandó népességbe.

A férj tehát az összeírás helye szerinti lakásban nem tagja a lakónépességű háztartásnak, ezért a házaspárból és gyermekből álló család helyett a háztartást egy egyszülős család alkotja (a feleség családi állása anyára módosul), természetesen az állandó népességű háztartás összetétele nem változik. A férj a másik településen egyedülállóként egy intézeti háztartás lakónépességű tagja lesz, az intézeti háztartás állandó népességű tagjai közé nem tartozik bele.

A bemutatott példákból jól látható, hogy miképpen változtathatja meg a háztartás összetételét, ha a háztartás valamely tagjának vagy tagjainak van az összeírás helyén kívül is lakóhelye.

A következő táblázat a népességekategória háztartás-, illetve családösszetételre gyakorolt hatását mutatja aszerint, hogy a háztartás tagjai a népszámlálási lakó- vagy a népszámlálási állandó népességbe tartoznak.

Összetétel	2001. évi népszámlálás		2005. évi mikrocenzus	
	népszámlálási			
	lakó-	állandó	lakó-	állandó
	népességből			
<i>Háztartás</i>				
Egy családból álló	2 614 974	2 600 366	2 623 252	2 574 258
Ebből: házaspár és élettársi kapcsolat	2 202 339	2 172 117	2 196 644	2 124 570
egyszülős család	412 635	428 249	426 608	449 688
Több családból álló	123 657	123 163	109 402	107 542
Családháztartás együtt	2 738 631	2 723 529	2 732 654	2 681 800
Egyszemélyes	1 013 889	988 088	1 162 727	1 113 088
Többszemélyes nem családháztartás	110 182	107 811	106 595	102 844
Nem családháztartás együtt	1 124 071	1 095 899	1 269 322	1 215 932
Összesen	3 862 702	3 819 428	4 001 976	3 897 732
<i>Család</i>				
Házaspár	2 125 152	2 112 638	2 022 290	2 001 032
Ebből: gyermekkel	1 289 005	1 320 590	1 202 669	1 237 660
gyermek nélkül	836 147	792 048	819 621	763 372
Élettársi kapcsolat	271 641	250 758	348 890	292 014
Ebből: gyermekkel	135 352	129 597	159 361	147 277
gyermek nélkül	136 289	121 161	189 529	144 737
Párkapcsolaton alapuló együtt	2 396 793	2 363 396	2 371 180	2 293 046
Apa gyermekkel	58 428	64 357	62 145	71 836
Anya gyermekkel	413 473	425 178	415 204	430 979
Egyszülős együtt	471 901	489 535	477 349	502 815
Összesen	2 868 694	2 852 931	2 848 529	2 795 861

Osztályozások, csoportosítások

A teljes körű népszámlálás lehetőséget ad arra, hogy a háztartások és a családok csoportosítása – az adatfelvétel adta lehetőségeken belül – a lehető legrészletesebb információkat biztosítsa e közösségekről, biztosítsa a korábbi adatfelvételekkel való összehasonlítás lehetőségét, és megteremtse az összhangot a nemzetközi szerve-

zetek ajánlásaiban foglaltakkal. A következőkben a 2001. évi teljes körű népszámlálásnál alkalmazott osztályozások, csoportosítások bemutatására kerül sor.

A háztartások összetétel szerint

Az előbbi szempontokat is figyelembe véve a háztartások csoportosítása a következő bontásban alapvető:

- Családháztartás
 - Egy családból álló háztartás
 - Párkapcsolaton alapuló család
 - Egyszülős család
 - Két vagy több családból álló háztartás
- Nem családháztartás
 - Egyszemélyes háztartás
 - Egyéb összetételű háztartás

Az egycsaládos háztartások esetében a párkapcsolaton alapuló családból álló háztartásokat javasolt tovább bontani házasságon, illetve élettársi kapcsolaton alapuló családok alkotta háztartásokra.

A 2001. évi népszámlálásnak a háztartások adatait tartalmazó adatállománya a háztartások összetételére vonatkozóan a következő részletezettségű feldolgozásokra ad lehetőséget:

Családháztartás

Egy családból álló háztartás

Házaspár

rokon és nem rokon személy
nélkül

felmenő rokonnal

egyéb rokonnal

nem rokonnal

felmenő rokonnal és egyéb

rokonnal

felmenő rokonnal és nem rokonnal

egyéb rokonnal és nem rokonnal

felmenő, egyéb és nem rokonnal

Élettársi kapcsolat

rokon és nem rokon személy
nélkül

felmenő rokonnal

egyéb rokonnal

nem rokonnal

felmenő rokonnal és egyéb

rokonnal

felmenő rokonnal és nem rokonnal

egyéb rokonnal és nem rokonnal

felmenő, egyéb és nem rokonnal

Egy szülő gyermekkel

rokon és nem rokon személy
nélkül

felmenő rokonnal

egyéb rokonnal

nem rokonnal

felmenő rokonnal és egyéb

rokonnal

felmenő rokonnal és nem rokonnal

egyéb rokonnal és nem rokonnal

felmenő, egyéb és nem rokonnal

Két családból álló háztartás

rokon és nem rokon személy
nélkül

felmenő rokonnal

egyéb rokonnal

nem rokonnal

felmenő rokonnal és egyéb

rokonnal

felmenő rokonnal és nem rokonnal

egyéb rokonnal és nem rokonnal

felmenő, és egyéb és nem

rokonnal

Három családból álló háztartás

rokon és nem rokon személy
nélkül

felmenő rokonnal

egyéb rokonnal

nem rokonnal

felmenő rokonnal és egyéb

rokonnal

felmenő rokonnal és nem rokonnal

egyéb rokonnal és nem rokonnal

felmenő, egyéb és nem rokonnal

Négy családból álló háztartás

Öt családból álló háztartás

Hat családból álló háztartás

Hét családból álló háztartás

Nyolc családból álló háztartás

Kilenc vagy több családból álló
háztartás

Nem családháztartás

Egyszemélyes háztartás

férfi

nő

Egyéb összetételű háztartás

A népszámlálásnak a háztartások részletes összetételére vonatkozó adatközlései ennél némileg szűkebb változatot tartalmaztak:

- egyes adatközlésekben az egy családból álló háztartások esetében a házaspárok, illetve az élettársi kapcsolatban élők alkotta családot magukba foglaló háztartások összevontan;
- a két, valamint a három családból álló háztartásokat összevontabban,
 - = rokon és nem rokon személy nélkül
 - = rokonnal
 - = nem rokonnal
 - = rokonnal és nem rokonnalbontásban;
- a háromnál több családból álló háztartások összevontan, „négy vagy több családból álló háztartás” megnevezéssel;
- az egyszemélyes háztartások nemenkénti bontás nélkül (a személyek családi állása szerinti adatközlésekben nemenkénti megoszlásban)

szerepeltek.

A részletes változat szerinti adatközlésekben a családdal élő állami gondozott gyermekek száma az egy családból álló háztartások esetében külön tételként is megjelent. Az egy családból álló háztartások esetében – más képzett változó bevonásával – lehetőség volt a házaspár, illetve az élettársak alkotta háztartások adatainak egymástól elkülönített feldolgozására is.

Olyan esetekben, amikor a részletes változat szerinti adatközlésekre nem volt szükség, a háztartás-összetétel szűkebb változatát alkalmazták (esetenként, főleg az idősorokat tartalmazó adatközléseknél, további összevonásokra is szükség lehetett):

Családháztartás	Két családból álló háztartás
Egy családból álló háztartás	rokon és nem rokon nélkül
Házaspár és élettársi kapcsolat	rokonnal
rokon és nem rokon nélkül	nem rokonnal
rokonnal	rokonnal és nem rokonnal
nem rokonnal	Három vagy több családból álló háztartás
rokonnal és nem rokonnal	Nem családháztartás
Egy szülő gyermekkel	Egyszemélyes háztartás
rokon és nem rokon nélkül	Egyéb összetételű háztartás
rokonnal	
nem rokonnal	
rokonnal és nem rokonnal	

A teljes körű népszámlálásnál alkalmazott csoportosítások csak korlátozottan alkalmazhatók a reprezentatív mintán alapuló adatfelvételeknél, mivel egyes háztartástípusok esetében az alacsony esetszám következtében az abszolút és a relatív hiba nagysága miatt az adatok megbízhatósága jelentősen csökken. A 2005. évi mikrocenzus adatainak közzétételekor a következő csoportosítást alkalmazták:

Családháztartás	Egy szülő gyermekkel
Egy családból álló háztartás	rokon és nem rokon nélkül
Házaspár	felmenő rokonnal
rokon és nem rokon nélkül	többi összetétel
felmenő rokonnal	Két vagy több családból álló háztartás
többi összetétel	Nem családháztartás
Élettársi kapcsolat	Egyszemélyes háztartás
rokon és nem rokon nélkül	Egyéb összetételű háztartás
felmenő rokonnal	
többi összetétel	

A háztartások csoportosításának másik lehetséges módja a háztartásban élő gyermekek száma szerinti osztályozás. A csoportosítás lehetséges formái megegyeznek a családok gyermekszám szerinti csoportosításának módozataival. A magyarországi népszámlálások gyakorlata szerinti a háztartások adatainak feldolgozásakor és azok közlésekor gyermekszám szerinti csoportosításra csak szűk körben, a háztartások jellemzőit részletesen bemutató kiadványokban kerül sor.⁵

⁵ A csoportosítás módját lásd e fejezet „A családok a gyermekek száma szerint” című részében.

A háztartások a háztartás viszonyítási alapjául szolgáló személye (háztartásfő) szerint

A hazai és a nemzetközi adatigények megkövetelik, hogy a háztartásokra vonatkozó információk, illetve azok egy része a háztartás viszonyítási alapjául szolgáló személyére (háztartásfő vagy más szóval referenciaszemély, a továbbiakban háztartásfő) vonatkozó alapvető demográfiai (pl. nem, életkor, családi állapot), iskolázottsági és foglalkoztatási (pl. gazdasági aktivitás, foglalkozás, foglalkozási viszony, nemzetgazdasági ág) jellemzők szerinti bontásban is rendelkezésre álljanak. Ehhez szükséges, hogy a háztartás tagjai közül valamilyen módszerrel a háztartásfő kiválasztásra kerüljön.

A háztartásfő kiválasztásának több módja lehetséges:

- a) akit a háztartás tagjai az adatfelvételkor annak vallanak;
- b) az adatfelvétel során az adatfelvételt végző személy választja ki előre megadott jellemzők alapján;
- c) az adatfelvételt követően, az adatfeldolgozás időszakában, előre meghatározott algoritmus alapján a rendelkezésre álló információk segítségével.

Az a) pont szerinti esetben a háztartásfő kiválasztása az adatfelvételkor történik, és az adatfelvevőnek (összeírónak, számlálóbiztosnak) nincs ráhatása a kiválasztás módjára, nem érvényesül valamilyen egységes szempont, a háztartásfő kiválasztása esetleges, a háztartás tagjainak szubjektív véleményét tükrözi, nem érvényesül az egységesség elve, a kiválasztás szempontjai háztartásonként eltérőek lehetnek. Az így kapott adatok csak korlátozottan, nehezen, vagy egyáltalán nem értelmezhetők, értékelhetők.

A b) módszer alkalmazása esetén a háztartásfő kijelölése szintén az adatfelvételkor, annak helyszínén történik. Ekkor az összeíró előzetesen kapott szempontokat figyelembe véve választja ki a háztartás tagjai közül a háztartásfőt, általában érvényesül az egységesség elve, a szubjektivitás szerepe megszűnik vagy csökken.

A háztartásfő c) pont szerinti kijelölésekor az adatfelvétel és a kiválasztás időben szétválik, a háztartásfő kijelölése – az adatfelvételtől származó információk segítségével – előzetesen pontosan meghatározott szempontok szerint történik, nem érvényesülnek szubjektív tényezők, továbbá teljes mértékben érvényesül az egységesség elve.

A magyar gyakorlat a népszámlálás és a mikrocenzus esetében is az utolsó, c) pont szerinti módszert alkalmazza, figyelembe véve a 2000 körüli népszámlálásokra vo-

natkozó, az ENSZ-EGB és az Eurostat közös ajánlásában foglaltakat is, azzal az eltéréssel, hogy a házaspár, illetve az élettársak alkotta családokat között e vonatkozásban nem tesz különbséget.⁶

A háztartásfő⁷ a családot magukba foglaló háztartások (családháztartások) esetében, ha a háztartásban

- egy család él, akkor azonos a családfővel;
- kettő vagy több család él, akkor a háztartásfő kijelölése a különböző gazdasági aktivitású családfők közül az alábbi sorrend szerint történik:
 - = foglalkoztatott,
 - = inaktív kereső (nyugdíjas, gyesen, gyeden, gyeten lévő, más inaktív kereső),
 - = munkanélküli,
 - = eltartott.

Ha a háztartásban kettő vagy több azonos gazdasági aktivitású családfő van, és van köztük férfi és nő családfő is, akkor a férfi a háztartásfő. Ha a háztartásban egynél több férfi családfő van, vagy csak női családfők vannak, akkor közülük az idősebb családfő a háztartásfő (azonos életkor esetén bármelyik).

Családot magukba nem foglaló háztartások (nem családháztartások) esetében a háztartásfő kijelölése a többcsaládos háztartásoknál alkalmazott elvekkel azonos módon történik. Ha a háztartásban

- egy (egyedülálló családi állású) személy él, akkor ő a háztartásfő;
- kettő vagy több személy él, akkor a háztartásfő kiválasztása a kettő vagy több családból álló háztartásoknál alkalmazott módszert követi, úgy, mintha a háztartás valamennyi tagja családfő lenne.

⁶ Az ajánlás az olyan háztartások esetében, ahol házastársak és élettársi kapcsolatban élők alkotnak közös háztartást, a háztartás viszonyítási alapjául személyének a házaspár valamely tagját javasolja.

⁷ A magyarországi népszámlálásoknál használt háztartásfő fogalmát „A nagymintás adatfelvételeknél használt fogalmak” című fejezet „Háztartásfő” címszava tartalmazza.

A családok összetétel szerint

A családok osztályozásának, csoportosításának a népszámlálás és a mikrocenzus adatainak feldolgozásakor alapvetően kétféle módja van: egyrészt a családok típusa, másrészt a családban élő gyermekek száma szerint. Az adatközlésekben a családok összetétele sok esetben e két ismérv kombinációjaként jelenik meg, így a „családösszetétel” megnevezés az adatközlések egy részénél csak a családtípusok, más esetben az egyes családtípusok gyermekszám szerinti elszámolását jelenti. Célszerűnek látszik e két adatfeldolgozási és -közlési formát eltérő megnevezéssel jelölni, ezért a továbbiakban a családok összetételére és gyermekszámára vonatkozó feldolgozásokban és adatközlésekben a következő megnevezéseket kell alkalmazni:

- *családösszetétel*: a családok családtípusok szerinti megoszlása;
- *családösszetétel és gyermekszám*: a családok családtípusok, azon belül a családdal élő nőtlen, hajadon gyermekek száma szerinti megoszlása.

A családösszetétel szerinti elszámolásokban meg kell különböztetni a párkapcsolaton alapuló (korábbi elnevezéssel: házaspáros típusú) családokat és az egyszülős (korábbi elnevezéssel: egy szülő gyermekkel típusú) családokat.⁸ A párkapcsolaton alapuló családok további két fő csoportot képeznek: házaspár, illetve élettársak alkotta családok. Az egyszülős családok tovább bonthatók aszerint, hogy csak az apa vagy csak az anya él együtt gyermekével. Az adatfeldolgozásokban és -közlésekben ennek megfelelően a következő csoportosítás alapvető (megegyezik a 2001. évi népszámlálásnál és a 2005. évi mikrocenzusnál alkalmazottal):

- Párkapcsolaton alapuló családok
 - házaspár (gyermekkel vagy gyermek nélkül)
 - élettársi kapcsolat (gyermekkel vagy gyermek nélkül)
- Egyszülős családok
 - apa gyermekkel
 - anya gyermekkel

Egyes, főleg ún. visszatekintő idősorokat tartalmazó adatközléseknél lehetőség van ennél összevontabb csoportosításra.

⁸ A szövegkörnyezettől függően továbbra is alkalmazható az „egy szülő gyermekkel” kifejezés is.

A családok a gyermekek száma szerint

A családok csoportosításánál alapvető szempont, hogy a családdal él-e nőtlen, hajadon gyermek. Ennek megfelelően a párkapcsolaton alapuló családok (és azok típusai) tovább bonthatók aszerint, hogy a családdal él-e gyermek (az egyszülős családok mindegyikében él legalább egy gyermek):

Párkapcsolaton alapuló családok
háaspár gyermek nélkül,
háaspár gyermekkel,
élettársi kapcsolat gyermek nélkül,
élettársi kapcsolat gyermekkel.

A családok egyes típusai tovább bonthatók a velük élő gyermekek száma szerint. Az, hogy a családok gyermekszám szerinti csoportosítását a gyermekek mely számáig bezárólag végezzük, az adatfeldolgozás célja határozza meg. A legutóbbi magyarországi népszámlálás, valamint a 2005. évi mikrocenzus alkalmával a családok gyermekszám szerinti csoportosítása három gyermekig gyermekszámonként (egy, kettő, illetve három gyermekkel), az ennél több gyermekkel élő családok esetében pedig összevontan (négy vagy több gyermekkel) történt. Esetenként ennél részletesebb feldolgozások történtek.

A magyar népszámlálási hagyományokra és a nemzetközi ajánlásokra figyelemmel az egyes családtípusok gyermekszám szerinti csoportosításai a következők:

- a magyar népszámlálási hagyományoknak megfelelően
 - = összes gyermek száma szerint;
 - = 15 évesnél fiatalabb (0–14 éves) gyermekek száma szerint;
 - = az eltartott gyermekek száma szerint;
- az ENSZ-EGB és az Eurostat közös ajánlásának megfelelően a 25 évesnél fiatalabb (0–24 éves) gyermekek száma szerint;
- az Eurostat táblázási programjának megfelelően a 6 évesnél (0–5 éves), valamint 18 évesnél fiatalabb (0–17 éves) gyermekek száma szerint.

Kismintás adatfelvételek

A Központi Statisztikai Hivatal a teljes körű népszámlálásokon és a mikrocenzusokon túlmenően számos kismintás adatfelvételt hajtott végre. Ezek egy része a lakosság különböző jellemzőire, ezen belül háztartási és családi viszonyaikra vonatkozóan is gyűjt információt.

Háztartási költségvetési felvétel

A kismintás adatfelvételek közül kifejezetten háztartás-statisztikai indíttatású az országosan mintegy tízezer háztartásra kiterjedő háztartás-statisztikai költségvetési felvétel. Az adatfelvétel célja az eltérő típusú háztartások jövedelmi helyzetének és kiadásainak felmérése, ezért e felvétel esetében a háztartás fogalma némileg eltér a 2001. évi népszámlálásnál és a 2005. évi mikrocenzusnál használt fogalomtól. E felvétel vonatkozásában a háztartás *„olyan személyek összessége, akik – függetlenül a rokoni kapcsolatoktól – egy jövedelmi, illetve fogyasztói közösséget képeznek, folyamatos életviteli költségeiket részben vagy egészben közösen viselik”*.

A háztartási költségvetési felvétel alapegysége a közös gazdálkodást folytató személyek legkisebb egysége, a háztartás. A háztartás fogalma nem azonos a családdal, nem annyira jogi, mint inkább gazdasági tartalmú. Az esetek túlnyomó többségében egy család (szülők vagy szülő egy vagy több gyermekkel, házaspár vagy élettársi kapcsolatban együtt élő két személy gyermek nélkül, esetenként a családdal együtt élő más személyekkel együtt) képez egy háztartást, de háztartást alkothatnak oldalági (pl. testvérek), le- vagy felmenő rokoni kapcsolatban álló személyek (pl. nagyszülő az unokájával) is éppúgy, mint rokoni kapcsolatban nem lévő (pl. két barát) személyek. Egy személy is alkothat önálló háztartást, ha egyedül gazdálkodik.

A háztartás fogalmát tehát – a népszámlálási fogalomhoz hasonlóan – a háztartási költségvetési felvétel esetében is a gazdasági kapcsolatok határozzák meg, azonban valamelyest enyhül a közös lakásban élés feltétele. Míg ugyanis a népszámlálásnál használt fogalom szerint azok a személyek tartozhatnak közös háztartásba, akik „egy lakásban vagy annak egy részében laknak”, addig a háztartási költségvetési felvétel háztartásfogalma a háztartás tagjának tekinti az ideiglenesen távol élők közül a tanulmányokat folytató diákokat, ha ellátásukról a háztartás tagjai gondoskodnak, valamint a munkavégzés miatt máshol élőket, amennyiben ténylegesen hozzájárulnak a háztartás költségvetéséhez. A háztartás fogalmának e

megközelítése megfelel a népszámlálási állandó népességből⁹ képzett háztartásnak.

A háztartási költségvetési felvétel is alkalmazza a háztartásfő fogalmát, meghatározása megegyezik a népszámlálási definícióval.

A háztartási költségvetési felvétel – összhangban az adattefelvétel céljával – a gyermek fogalmát a népszámlálástól eltérően, az eltartott gyermekekre vonatkoztatva határozza meg. Eszerint eltartott gyermek a háztartásban legalább egyik szülőjével élő – az alkalmazott csoportosítástól függően – 20, illetve 25 év alatti tanuló, munkanélküli vagy egyéb inaktív kereső (ingatlan, föld bérbe adásából, albérlő, ágybérlő tartásából, eltartási, életjáradéki szerződésből származó jövedelemből élő) gazdasági aktivitású gyermek.

Az adatok közlésekor a háztartások összetételére vonatkozóan hagyományosan a következő csoportosítást alkalmazzák:

Gyermektelen (gyermek nélkül élő) háztartások

egytagú

többtagú

Gyermekes (gyermekkel élő) háztartások

1 gyermekkel

2 gyermekkel

3 vagy annál több gyermekkel

Más kismintás adatfelvételek

A Központi Statisztikai Hivatal által végrehajtott más kismintás adatfelvételek esetében a háztartás fogalmának meghatározásakor, illetve a személyek háztartásba sorolásakor többnyire ugyanazt a definíciót alkalmazzák, mint a háztartási költségvetési felvételnél.

A háztartások csoportosításakor, osztályozásakor viszont jelentős hatást gyakorol a módszer kiválasztására az adott felvétel célja, ezért a különböző kismintás adatfelvételeknél alkalmazott csoportosítások bemutatására csak példaszerűen van lehetőség.

A következőkben a háztartások összetételének két, egyes kismintás adatfelvételeknél rendszeresen használt, szerkezetében hasonló, ám tartalmában érdemi

⁹ A népszámlálási állandó népesség fogalmát a „A nagymintás adatfelvételeknél használt fogalmak” című fejezet „Népesség” címszava tartalmazza.

eltéréseket tartalmazó változatát mutatjuk be. A csoportosítások egyaránt eltérnek a népszámlálásnál és a mikrocenzusnál, valamint a háztartási költségvetési felvételnél alkalmazott gyakorlattól. A csoportosítást a Központi Statisztikai Hivatal a következő adatfelvételeknél alkalmazza:

Rendszeres adatgyűjtés:
változó életkörülmények adatgyűjtés (VÉKA)

Időszaki adatgyűjtések:
életmód és időmérleg
társadalmi rétegződés vizsgálatok
lakásviszonyok

E felvételeknél a gyermek fogalma is módosul: minden, az adatfelvételkor gyermek családi állásúként összeírt személyt gyermekként vesznek számba, függetlenül a családi állapotától (a népszámlálás, a mikrocenzus, valamint a háztartási költségvetési felvétel adatainak feldolgozásakor gyermek csak nőtlen, hajadon lehet).

1. változat:

Egyedülálló személy, 60 évesnél fiatalabb

Egyedülálló személy, 60 éves vagy idősebb

Egy családból álló egy-, illetve kétgenerációs háztartás

Házaspár gyermek nélkül, mindkét házastárs 60 évesnél fiatalabb

Házaspár gyermek nélkül, legalább az egyik házastárs 60 éves vagy idősebb

Egy szülő egy 25 évesnél fiatalabb eltartott gyermekkel

Egy szülő kettő vagy több gyermekkel, ahol a gyermekek közül legalább egy 25 évesnél fiatalabb eltartott

Egy szülő csak 25 éves és idősebb vagy nem eltartott gyermekkel

Házaspár egy 25 évesnél fiatalabb eltartott gyermekkel

Házaspár két gyermekkel, a gyermekek közül legalább egy 25 évesnél fiatalabb eltartott

Házaspár három vagy több gyermekkel, a gyermekek közül legalább egy 25 évesnél fiatalabb eltartott

Házaspár csak 25 éves és idősebb és/vagy 25 évesnél fiatalabb nem eltartott gyermekkel

Egy vagy több családból álló legalább háromgenerációs háztartás

Más típusú együttélések

2. változat:

Egyedülálló személy, 60 évesnél fiatalabb

Egyedülálló személy, 60 éves vagy idősebb

Egy családból álló egy-, illetve kétgenerációs háztartás

Házaspár gyermek nélkül, mindkét házastárs 60 évesnél fiatalabb

Házaspár gyermek nélkül, legalább az egyik házastárs 60 éves vagy idősebb

Egy szülő egy 18 évesnél fiatalabb gyermekkel

Egy szülő kettő vagy több gyermekkel, a gyermekek közül legalább egy 18 évesnél fiatalabb

Egy szülő csak 18 éves és idősebb gyermekkel

Házaspár egy 18 évesnél fiatalabb gyermekkel

Házaspár két gyermekkel, a gyermekek közül legalább egy 18 évesnél fiatalabb

Házaspár három vagy több gyermekkel, ahol a gyermekek közül legalább egy 18 évesnél fiatalabb

Házaspár csak 18 éves és idősebb gyermekkel

Egy vagy több családból álló legalább háromgenerációs háztartás

Más típusú együttélések

A besorolás alapja

- az 1. változat esetében a gyermek életkora (25 évesnél fiatalabb, illetve 25 éves vagy idősebb) és gazdasági aktivitása (eltartott vagy nem eltartott);
- a 2. változat esetében gazdasági aktivitástól függetlenül a gyermek életkora (18 évesnél fiatalabb, illetve 18 éves vagy idősebb).

Az előbbi két csoportosítást alkalmazók generációkon az azonos háztartásban élő, egymással fel- vagy lemenő egyenes ági rokonsági kapcsolatban élő személyeket értik:

- egygenerációs a háztartás, ha azt házaspár vagy élettársi kapcsolatban élő két személy alkotja, nem él velük sem gyermek, sem ún. felmenő rokon (a házastársak vagy az élettársak valamelyikének egyik szülője, nagy-, dédszüloje);
- kétgenerációs a háztartás, ha azt
 - = egy házaspár vagy élettársi kapcsolatban élő két személy alkotja, és él velük legalább egy gyermek vagy felmenő rokon;
 - = egy egyszülőcs család alkotja, és nem él velük felmenő rokon;

- háromgenerációs a háztartás, ha azt
 - = egy házaspár vagy élettársi kapcsolatban élő két személy alkotja, és él velük legalább egy gyermek és legalább egy felmenő rokon,
 - = egy egyszülős család alkotja, és él velük felmenő rokon
 - = két család alkotja, és legalább az egyik családban él gyermek, a másik család pedig azzal le- vagy felmenő egyenes ági rokonsági kapcsolatban van,
 - = három vagy több család alkotja, amelyekből legalább három egymással le- vagy felmenő egyenes ági rokonsági kapcsolatban van.

A háztartás fogalmának meghatározásakor tehát mind a háztartási költségvetési felvétel, valamint az itt bemutatott csoportosításokat alkalmazó kismintás adatfelvételek, illetve a Központi Statisztikai Hivatal több más adatfelvétele is a népszámlálásnál alkalmazott definícióból indulnak ki, ám az adatfelvétel sajátos célját szem előtt tartva azt szükség szerint módosítják, kiegészítik azokkal a jellemzőkkel, ismérvekkel, amelyek a háztartás fogalmát az adatfelvétel céljának megfelelően pontosítják.

A kismintás adatfelvételek esetében háztartások osztályozásakor, csoportosításakor az adatok feldolgozásáért felelős szakemberek nem követik a népszámlálásnál vagy a mikrocenzusnál alkalmazott gyakorlatot, hanem az adott felvétel céljának leginkább megfelelő csoportosításokat alakítanak ki, amelyek nemcsak a népszámlálási osztályozástól, hanem egymástól is jelentősen eltérhetnek.

Az alkalmazott fogalmakat, osztályozásokat és csoportosításokat minden adatfelvétel előkészítésekor, illetve az adatok közzétételekor pontosan, világosan, mindenki számára érthető módon kell meghatározni, valamint utalni kell a népszámlálásnál használt fogalomtól való eltérésre és annak okára, továbbá minden esetben definiálni kell az osztályozásoknál, csoportosításoknál használt fogalmakat is.

V. A NAGYMINTÁS ADATFELVÉTELEKNÉL HASZNÁLT FOGALMAK

A következőkben azoknak a fogalmaknak, meghatározásoknak a felsorolására, valamint tartalmi leírására kerül sor, amelyek szükségesek a háztartás- és családstatistikai adatok megértéséhez, értelmezéséhez, illetve – személyi ismérvként – hozzájárultak ezeknek az adatoknak, információknak a képzéséhez.

Háztartás

*Közös háztartás*ba az olyan együtt lakó személyek tartoznak, akik egy lakásban vagy annak egy részében laknak, a létfenntartás (pl. étkezés, napi kiadások) költségeit – legalább részben – közösen viselik. Az előbbiek teljesülése esetén sem minősülnek egy háztartásban élőknek az ugyanabban a lakásban lakó személyek, ha önálló lakáshasználati jogcímük van. A tulajdonos, illetve a bérlő az albérlőjével, ágybérlőjével soha nem alkot közös háztartást, utóbbiak (ha családot alkotnak, családtagjaikkal együtt) mindig külön háztartásba tartoznak.

Ha a háztartás egy családból áll, a család és a háztartás lényegében azonos, a háztartás *egycsaládos*. Az egycsaládos háztartás a családtól abban különbözik, hogy a családdal együtt élő rokon vagy nem rokon személyeket (ide értve a családdal élő állami gondozott gyermekeket is) a családtagok száma nem, a háztartás tagjainak száma viszont tartalmazza. Ha több család vezet közös háztartást, a háztartás *többcsaládos*. A két vagy annál több családból álló háztartások tagjainak száma – hasonlóan az egycsaládos háztartásokhoz – a háztartást alkotó családok tagjainak számán kívül magába foglalja a családokkal élő, de külön családot nem alkotó személyek számát is. Az egy vagy több családot magába foglaló háztartás az ún. *családháztartás*.

Azt a háztartást, ahol nem alakul ki család, *nem családháztartás*nak nevezzük. Ezek a következők:

- egyszemélyes háztartás, amikor a háztartást egyetlen személy alkotja;
- egyéb összetételű háztartás, amelyben csak családot nem képező személyek élnek, úgymint
 - a) együtt élő, de családot nem alkotó rokon személyek (pl. testvérek, csak házas és/vagy volt házas gyermekével egyedül élő apa vagy anya, az egyik nagyszülő bármilyen családi állapotú unokájával),

- b) nem rokon személyek háztartása (pl. barátok),
- c) családot nem alkotó rokon személyekből és a velük élő nem rokon személyekből álló háztartás (pl. két testvér a barátjukkal).

Intézet, intézeti háztartás

Az *intézet (intézeti háztartási lakóegység)* öt vagy több személy közösségi elhelyezésére, vagy elhelyezésére és ellátására szolgáló helyiség vagy helyiségek csoportja, függetlenül attól, hogy az adatfelvétel eszmei időpontjában él-e benne elhelyezést vagy elhelyezést és ellátást igénybevevő személy. Ide tartoznak pl. a csecsemő- és gyermekotthonok, a kollégiumok, a munkásszállások, a szociális otthonok, a szállodák, a vállalatok, intézmények tulajdonában, kezelésében lévő üdülők, az otthonházak, a kórházak.

Az *intézeti háztartás* azoknak a népszámlálási lakónépességbe tartozó személyeknek a csoportja, akik intézetben élnek, és ott közösségi elhelyezést vagy elhelyezést és ellátást kapnak.

Család

A *család* a házastársi vagy élettársi, illetve vérségi kapcsolatban együtt élők legszűkebb köre. A család lehet:

- házaspár típusú, ezen belül
 - = házaspár nőtlen, hajadon gyermekkel vagy gyermek nélkül;
 - = élettársi kapcsolatban együtt élő két személy nőtlen, hajadon gyermekkel vagy gyermek nélkül; és
- egy szülő (apa vagy anya) nőtlen, hajadon gyermekkel.

Háztartásban, családban élők

A háztartások és a családok adatainak feldolgozása egyaránt történhet a népszámlálási lakónépesség, illetve a népszámlálási állandó népesség figyelembevételével. A háztartásban és a családban élők száma – éppúgy, mint az intézeti háztartásban élőké – az alkalmazott népességkategóriától függően csak azokat a személyeket tartalmazza, akik beletartoznak a népszámlálási lakó-, illetve a népszámlálási állandó népességbe.¹⁰

¹⁰ Ezzel kapcsolatban példák találhatóak az „Adatfelvétel, adatfeldolgozás” című fejezet végén.

Háztartásfő

A *háztartásfő* egycsaládos háztartásban azonos a családfővel. Többcsaládos háztartás esetén:

- különböző gazdasági aktivitású családfők közül a foglalkoztatott, ha ilyen nincs, az inaktív kereső családfő a háztartásfő; ha nincs kereső, de van munkanélküli családfő, akkor ő a háztartásfő;
- azonos gazdasági aktivitású családfők közül a férfi a háztartásfő; több férfi családfő esetén, vagy ha a háztartásban csak nő családfők vannak, az idősebb családfő a háztartásfő (azonos életkor esetén bármelyik).

Nem családháztartások esetén a háztartásfő kijelölése a többcsaládos háztartásoknál alkalmazott elveknek megfelelően történt. Háztartásfőnek tekintendő az egyedülálló személy is.

Családfő

A *családfő* – tekintet nélkül a gazdasági aktivitására – házaspárból mindig a férj, élettársi kapcsolatban együtt élők közül a férfi élettárs, egy szülő gyermekkel típusú családoknál a szülő (az apa vagy az anya).

Népesség

A háztartások és a családok adatainak feldolgozása a 2001. évi népszámlálás és a 2005. évi mikrocenzus alkalmával a népszámlálási lakónépességen alapult. A népszámlálás adatállománya ugyanakkor lehetőséget ad a háztartások és a családok jellemzőinek népszámlálási állandó népességen alapuló feldolgozására is.

A *népszámlálási lakónépesség* azon személyek csoportja, akiknek az összeírás helye (az a lakás, üdülő, lakott egyéb lakóegység, intézet, ahol az adatfelvételre sor került) olyan lakóhelye, amelyet naponta használnak, leggyakrabban ott tartózkodnak, ott töltik éjszakai pihenésüket, onnan járnak dolgozni vagy iskolába, függetlenül attól, hogy az adatfelvétel eszmei időpontjában ezen a lakóhelyükön tartózkodtak-e. Az összeírás helye a személynek lehet lakóhelyként bejelentett (állandó) lakcíme, tartózkodási helyként bejelentett (ideiglenes) lakcíme, és nem bejelentett lakcíme is. A népszámlálási lakónépesség a nemzetközi ajánlásokhoz legközelebb álló népességcsoportosítás, amely a lakcímbekjelentés tényétől függetlenül a tényleges lakáshasználatot veszi figyelembe.

A *népszámlálási állandó népesség*be tartozik az az összeírt személy, aki az adott területen lévő lakást tekinti állandó otthonának, azt másik lakóhelye kedvéért nem

kívánja feladni, ahová rendszeresen hazatér, ahol – ha családja van – a család többi tagja él. Ebbe a csoportba tartoznak azok a személyek is, akik valamilyen okból (tanulás, munkavállalás stb. miatt) más településen vagy külföldön tartózkodnak, de állandó otthonuk az adott területen van. A népszámlálási állandó népességbe tartozó személynek az összeírás helye tehát lehet pl. lakóhelyként bejelentett (állandó) lakcíme, tartózkodási helyként bejelentett (ideiglenes) lakcíme, vagy nem bejelentett lakcíme is.

Családi állapot

A népesség családi állapot szerinti csoportosítása az eszmei időpontban fennállott jogi helyzetnek megfelelően történt. Eszerint:

- *nőtlen, hajadon* az a személy, aki még nem kötött házasságot;
- *házas* az a személy, akinek házasságát jogerős bírói ítélet nem bontotta fel, házastársa életben van, függetlenül attól, hogy házastársával együtt él-e;
- *özvegy* az a személy, aki házastársának halála után nem kötött újabb házasságot;
- *elvált* az a személy, akinek házasságát jogerőre emelkedett bírói ítélet bontotta fel, és újabb házasságot nem kötött.

A bírói ítélet nélkül különváltan élő személyek adatai a házások adataiban szerepelnek. A házassági kapcsolat nélkül együtt élő személyek családi állapotának besorolása ugyancsak a jogi helyzet alapján történik.

Családi állás

A családi állás az azonos háztartásban élő személyek egymáshoz fűződő rokonsági vagy egyéb (gazdasági) kapcsolatát fejezi ki.

Férj, feleség a közös háztartásban, törvényes házasságban élő férfi és nő.

Élettárs a házasságkötés nélkül, házasságszerű kapcsolatban együtt élő két személy, függetlenül családi állapotuktól.¹¹

¹¹ A Polgári Törvénykönyv 685/A. §-a szerint: „Az *élettársak* – ha jogszabály másként nem rendelkezik – két, házasságkötés nélkül közös háztartásban, érzelmi és gazdasági közösségben együtt élő személy”. A módosítás 1996. június 19-én lépett hatályba, korábban élettársi kapcsolaton a házasságszerű kapcsolatban együtt élő férfit és nőt értették.

Apa vagy anya az a személy, aki házastárs, élettárs nélkül él gyermekével vagy gyermekeivel.

A háztartás- és családfeldolgozásokban az apa, illetve az anya családi állású személyek akkor alkotnak családot a velük élő, gyermek családi állású személlyel, ha az utóbbiak között legalább egy nőtlen, hajadon családi állapotú gyermek van. Ekkor az apát, illetve az anyát a családi állás szerinti adatfeldolgozásokban és -közlésekben a családháztartásban élők között, ha viszont csak olyan gyermekükkel élnek együtt, akik korábban már kötöttek házasságot (nincs velük együtt élő nőtlen, hajadon gyermekük), ám az adatfelvétel időpontjában valamilyen ok miatt (pl. válás, különváltan élés) nem alkottak önálló családot, a nem családháztartásban élők között kell elszámolni.

Gyermek a férj, feleség, élettárs vagy apa, anya családi állású személyek (akár házasságon kívül született) gyermeke, ha nem alkot önálló családot, függetlenül életkorától, családi állapotától és attól, hogy van-e saját megélhetési forrása. Gyermeknek kell tekinteni az örökbe fogadott, a nevelt és a házasságon kívül született gyermeket is, ide nem értve a családhoz nevelésre kihelyezett, gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermeket.¹²

A háztartás- és családfeldolgozásokban gyermek csak a nőtlen, hajadon (azaz házasságot még soha nem kötött) családi állapotú, gyermek családi állású személy lehet. A gyermekként összeírt nem nőtlen, hajadon (házas, özvegy, elvált) személyek a háztartás- és családfeldolgozásokban az egyéb rokonok közé tartoznak. Ugyanezek a személyek a családi állás szerinti feldolgozásokban, ha olyan egy szülő gyermekkel típusú családdal élnek együtt, ahol él nőtlen, hajadon családi állapotú gyermek is, akkor a családháztartásban élők, ha viszont csak egyik szülőjükkel élnek együtt, és nem él velük gyermek családi állású, nőtlen hajadon személy, akkor a nem családháztartásban élők számát növelik. A párkapcsolaton alapuló családdal élő nem nőtlen, hajadon, gyermek családi állású személyek családháztartásban élőknek minősülnek, függetlenül attól, hogy a családban él-e nőtlen, hajadon gyermek.

Nem tartozik a gyermekek közé a családdal élő, gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermek, akit a Gyermekvédelmi Szakszolgálat a családnál (nevelőszülőnél) ideiglenes hatállyal helyezett el, vagy átmeneti, illetve tartós nevelésbe adott, és ezért a család meghatározott összegű nevelési díjat és a gyermek ruházkodására, tanulmányainak segítésére stb. pénzbeli ellátmányt kap.

¹² A „*gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermek*” kifejezés helyett a népszámlálási gyakorlatban korábban az „*állami gondozott gyermek*” megjelölést alkalmazták.

Felmenő rokon a férj, feleség, az élettárs, az apa vagy az anya szülője, nagyszülője, dédszüloje, apósa, anyósa, ha házastárs (élettárs), illetve vele családot alkotó gyermek nélkül él a háztartásban (pl. a házaspár valamely tagjának apja vagy anyja, a fiatal házaspárral élő egyik nagyszülő).

A családi állás szerinti adatfeldolgozásokban a felmenő rokon családi állású személy általában családháztartásban élőnek minősül, kivéve, ha csak nem nőtlen, hajadon gyermekével együtt élő apa vagy anya családi állású személlyel él együtt. Ebben az esetben a felmenő rokon – csakúgy, mint a vele együtt élő apa vagy anya és a gyermek – nem családháztartásban élőnek minősül.

Egyéb rokon az előző családi állású személyek közé nem sorolható, de az adott háztartásban élő, önálló családot nem alkotó rokon személy (pl. a házaspár valamely tagjának testvére, nagybácsi, nagynéni, unokatestvér, egyik nagyszülő az unokájával). Ide tartozik a családot magába nem foglaló háztartásban más személlyel együtt élő, vele rokonsági kapcsolatban lévő személy (pl. testvér, nagybácsi, nagynéni, unokatestvér) is.

Családdal élő, gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermek az átmeneti vagy tartós nevelésbe vett, illetve ideiglenes hatállyal elhelyezett, de nem örökbefogadott gyermek, akit a Gyermekvédelmi Szakszolgálat a családnál (nevelőszülőnél) ideiglenes hatállyal helyezett el, vagy átmeneti, illetve tartós nevelésbe adott, s ezért a család meghatározott összegű nevelőszülői díjat és a gyermek ruházkodására, tanulmányainak segítésére stb. pénzbeli ellátmányt kap. (A 2005. évi mikrocenzus a családdal élő, gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekeket a nem rokonok között vette számba.)

Nem rokon a családdal élő, de a család tagjaival rokonsági kapcsolatban nem lévő személy (pl. háztartási alkalmazott, eltartási szerződés alapján eltartott). Ide tartozik a családot magába nem foglaló háztartásban más személlyel együtt élő, azzal rokonsági kapcsolatban nem lévő személy (pl. barát) is.

Egyedülálló az a személy, aki külön háztartásban egyedül él.

Intézeti háztartásban vagy hajléktalanként élő személyek esetében is az előbbiek szerinti családi állás kategóriák érvényesek, azzal az eltéréssel, hogy – a jogi feltételek hiánya miatt – nem megengedett a „családdal élő állami gondozott gyermek” családi állás, illetve „felmenő rokon”, „egyéb rokon” és „nem rokon” családi állás csak akkor fordulhat elő, ha az adott személy családot alkotó személyekkel él együtt. A személyek családi állása szerinti adatközlésekben a családi állás részletezése

általában a magánháztartásokban élőkre történik, az intézeti háztartásban élők és a hajléktalanok adatai e két kategóriára összevontan jelennek meg.

Intézeti háztartásban élő az a személy, aki közösségi elhelyezést nyújtó intézetben él, és a közösségi elhelyezést vagy elhelyezést és ellátást igénybe veszi. Ide tartoznak azok a „hajléktalan” személyek is, akik hajléktalanok otthonában, rehabilitációs intézményében, éjjeli menedékhelyén vagy átmeneti szállásán laknak.

Hajléktalan az a személy, aki nem lakásban, lakott üdülőben, lakott egyéb lakóegységben vagy intézeti háztartásban él, és a hajléktalanok otthonát, rehabilitációs intézményét, éjjeli menedékhelyét vagy átmeneti szállását sem veszi igénybe.

VI. FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Dányi Dezső – Dávid Zoltán (szerk.): Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787). Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára – Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya. Bp., 1960. 389 oldal*
- Dr. Klinger András – Szűcs Zoltán: A magánháztartás és a család fogalmának meghatározása, az összhang megteremtése a hazai és a nemzetközi gyakorlat között. (In: Népszámlálás az ezredfordulón. Tanulmányok. Szerk.: dr. Kepecs József) Központi Statisztikai Hivatal. Bp., 1998. 145–173. oldal*
- Matits Ferenc: Az intézeti háztartások magyarországi összeírásai. Statisztikai Szemle, 1993. november. 928–937. oldal*
- Matits Ferenc: Az intézeti háztartások népszámlálási számbavételének történeti áttekintése. (In: A magyar népszámlálások előkészítése és publikációi, 1869–1990. III. kötet. Szerk.: dr. Kepecs József) KSH. Bp., 1995. 205–214. oldal*
- Szűcs Zoltán: A népszámlálások család- és háztartásfogalmainak változásai. Statisztikai Szemle. 1990. április–május. 323–349. oldal*
- Szűcs Zoltán: A háztartások és a családok számbavétele a népszámlálások gyakorlatában. (In: A magyar népszámlálások előkészítése és publikációi, 1869–1990. III. kötet. Szerk.: dr. Kepecs József) KSH. Bp., 1995. 145–169. oldal*
- Szűcs Zoltán: Az intézeti háztartások összeírása. A lakóhely és a tartózkodási hely értelmezése az intézeti háztartásokban élők körében. (In: Népszámlálás az ezredfordulón, 2. Tanulmányok. Szerk.: dr. Kepecs József) Központi Statisztikai Hivatal. Bp., 1999. 89–113. oldal*
- Szűcs Zoltán: Az intézetek, intézeti háztartások összeírása. Statisztikai Szemle. 2000. október–november. 854–872. oldal*
- Szűcs Zoltán (és mások): Népszámlálások Magyarországon. Népszámlálási kézikönyv. (Szerk.: Rehák Aranka – Rózsa Gábor) Greger Delacroix Kiadó – Központi Statisztikai Hivatal, 2000. 160 oldal.*

- Dr. Tamásy József:* A család és a háztartás fogalma, összefüggései és az 1960. évi népszámlálás család- és háztartásfelvételének alapelvei. Demográfia. 1960. évi 2. szám. 192–213. oldal
- Dr. Thirring Lajos:* A magyar népszámlálások családi és háztartási kérdései s adatfeldolgozásai. Demográfia. 1958. évi 2–3. sz. 289–299. oldal
1949. évi népszámlálás. 10. Családstatistikai eredmények. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1951., V–VI. oldal
1960. évi népszámlálás. 13. Összefoglaló adatok. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1964., 330–331. oldal
1970. évi népszámlálás. 25. Háztartás és család adatok I., Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1973., 203–206. oldal
1970. évi népszámlálás. 31. Az adatfelvétel és -feldolgozás összefoglaló ismertetése. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1977., 320 oldal
1980. évi népszámlálás. 23. Háztartás és család adatok I., Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1981., 379–381. oldal
1980. évi népszámlálás. 37. Az adatfelvétel és -feldolgozás összefoglaló ismertetése. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1983., 279 oldal
1984. évi mikrocenzus. A háztartások és a családok adatai (Munkaanyag). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1988., 137–138. oldal
1990. évi népszámlálás. 24. A háztartások és a családok adatai. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1993., 291–292. oldal
1990. évi népszámlálás. 28. Az adatfelvétel és -feldolgozás összefoglaló ismertetése. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1995., 313 oldal
- Háztartás-statisztikai évkönyv, 2004. Központi Statisztikai Hivatal, 2005., 109–110. oldal
- Mikrocenzus, 1996. A népesség és a lakások jellemzői. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1996., 364–366. oldal
- Mikrocenzus, 2005. 2. A népesség és a lakások jellemzői. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2005., 336–338. oldal
- Nemzetközi statisztikai dokumentumok, 4. Ajánlás a 2000 körüli nép- és lakásnépszámlálásokhoz az EGB-régióban. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 2001. 90 oldal

- Népszámlálás, 2001. Felvételi utasítás a számlálóbiztosok és a felülvizsgálók részére. Központi Statisztikai Hivatal, 2001., 90 oldal
- Népszámlálás 2001. 31. Az adatfelvétel és -feldolgozás összefoglaló ismertetése. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2005.,
<http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/31/31.pdf>
- Recommendations for the 2000 Censuses of Population and Housing in the ECE Region. United Nations, New York and Geneva, 1998. 85 pp.
- Statisztikai módszertani füzetek, 37. A háztartási költségvetési felvétel módszertana. Központi Statisztikai Hivatal, 1997., 115 oldal

A KSH MÓDSZERTANI KIADVÁNY- SOROZATAIBAN EDDIG MEGJELENT KÖTETEK

Nemzetközi Módszertani Füzetek

1. A polgári nemzeti jövedelemstatisztikák módszertana, 1956
2. A ráfordítás-kibocsátás (input-output) rendszer vázlatos ismertetése, 1957
3. A polgári beruházási statisztika egyes módszertani kérdései, 1959
4. Volumenindexek számítása tőkés országokban, 1959
5. Az életszínvonal nemzetközi összehasonlításánál alkalmazott mutatószámok kiválasztása, 1960
6. Az idényszerű változások mérésének és kiküszöbölésének statisztikai módszerei, 1964
7. A magyar népgazdaság M-1. statisztikai makromodellje, 1965
8. Szimuláció statisztikai makromodellekkel, 1966

Ökonometriai Füzetek

9. Szezonális kiigazítási eljárások összehasonlítása, 1968
10. Az időjárás és a mezőgazdasági termelési eredmények, 1968
11. Információelméleti mérőszámok alkalmazása a gazdasági elemzésben, 1970
12. Az M-4. modell: input-output összefüggéseket tartalmazó ökonometriai modell, 1973
13. Idősorok sztochasztikus modelljei, 1977
14. Az aggregáció problémája a gazdasági elemzésben, 1977
15. Bevezetés a spektrálanalízisbe, 1978
16. Termelési függvények a gazdasági elemzésben, 1979

Módszertani Füzetek

1. Az ágazati kapcsolatok mérlege (A dinamikai összehasonlítás problémái), 1966
2. A termelékenység dinamikájának mérése az iparban, 1967
3. A magyar háztartás-statisztikai megfigyelés, 1968
4. Az ipari termelés indexei, 1968
5. A népgazdasági energiamérleg, 1968
6. A külkereskedelmi áruforgalmi statisztika módszertana, 1969

7. Az ipariár-indexek számítási módszere, 1970
8. A piaciár-indexek számítási módszere, 1971
9. A népgazdasági mérlegrendszer módszertana, 1973
10. A külkereskedelmiár-statisztika módszere, 1972
11. A beruházásiár-indexek számítási módszere, 1972
12. A ráfordítások hatékonyságának mutatószámrendszere az iparban, 1973
13. A kiskereskedelmiár-statisztika módszere, 1974
14. Építőipariár-statisztika, 1975
15. Közhasználatú közlekedési statisztika, 1976
16. A magánkisipar értéki mutatóinak számítási módszere, 1976
17. A külkereskedelmiár-statisztika módszere, 1977
18. Az ipar gyártási ágainak rendszere, 1976

Statisztikai Módszertani Füzetek

1. Bevezetés az időszori módszerek gyakorlatába, 1982
2. Az állatállomány számbavételének módszere Magyarországon, 1982
3. A népességtovábbszámítás módszere, 1982
4. A piaci statisztika módszere, 1983
5. A nemzetközi idegenforgalom határstatisztikai megfigyelésének módszertana, 1983
6. Módszertan és esettanulmányok a regressziószámítás köréből, 1983
7. Egységes Lakossági Adatfelvételi Rendszer (ELAR), 1984
8. Az ipari rendelésállomány alakulásának statisztikai vizsgálati módszerei, 1984
9. A külkereskedelmi forgalom statisztikájának módszertana, 1984
10. A beruházás ár- és költségindexek számítási módszere, 1984
11. Az időmérleg-vizsgálat módszertana az 1976–77. évi felvétel alapján, 1985
12. Kereseti függvény meghatározásának módszere, 1985
13. A gépállomány korának, műszaki színvonalának és kapacitáskihasználásának mérési módszerei az iparban, 1985
14. A mezőgazdasági termelési érték számításának módszere, 1985
15. Az építőipariár-statisztikai módszertana, 1985
16. Többváltozós matematikai-statisztikai módszerek együttes alkalmazásának bemutatása egy esettanulmány segítségével, 1985
17. Az ipariár-indexek számítási módszere, 1985
18. A lakosság kereseti struktúrájának összehasonlító vizsgálata LES-, AIDS- és ROTTERDAM-modellekkel, 1985

19. A mezőgazdaságiár- és az erdőgazdálkodásiár-statisztika módszere, 1986
20. A magyar háztartás-statisztikai megfigyelés módszertana, 1986
21. A külkereskedelmiár-statisztika módszere, 1986
23. A környezetstatisztika módszertana (Az ENSZ környezetstatisztikai keretrendszere), 1986
24. Az ELAR-minta és az 1984. évi mikrocenzus mintájának kiválasztási eljárása, 1987
25. Az Ágazati Kapcsolatok Mérlege szerkesztésének és mutatórendszerének módszertana, 1987
26. Módszertani ajánlás az újszülött populáció vizsgálatára, a hátrányos helyzetet előidéző okok feltárására, 1987
27. A környezetstatisztika módszertana II. Az ENSZ EGB környezetstatisztikai osztályozásai, 1987
28. A környezetstatisztika módszertana III. (A területfelhasználási statisztika környezeti vonatkozásai. Finnország–Magyarország–Svédország), 1987
29. A környezetstatisztika módszertana IV. (A KGST környezetstatisztikai mutatószámrendszere.)
30. A kiskereskedelmiár-statisztika módszere, 1989
31. A kisipariár-statisztika módszertana, 1989
32. Árindexek mintavételi hibájának számítása; alkalmazás a kiskereskedelmiár-indexre, 1990
33. A hozzáadottérték-súlyozású ipari termelési index számításának módszertana, 1994
34. A külkereskedelmi statisztika módszertana, 1994
35. Iparstatisztika. Rövid távú mutatók: termelés, értékesítés, rendelésállomány, 1996
36. A külkereskedelmiár-index számításának módszertana, 1997
37. A háztartási költségvetési felvétel módszertana, 1997
38. A munkaerő-felmérés módszertana, 1998
39. A fogyasztóiár-statisztika módszere, 2000
40. Munkaerő-felmérés módszertana, 2002
41. A negyedéves bruttó hazai termék (GDP) számítási módszere Magyarországon
42. A K+F-statisztika módszertana
43. Szezonális kiigazítás
44. A magyar külkereskedelmi termékgazdálkodási statisztika módszertana
45. A kulturális statisztika módszertana és fogalmai
46. A munkaerő-felmérés módszertana, 2006